

TELEMARK
FYLKESKOMMUNE

Årsrapport 2011

INNHOOLD

Fylkesrådmannes forord.....	3
Organisasjon	4
Personal.....	5-7
Folkehelse	8
Videregående opplæring.....	9
Gjennomføring.....	10-11
Faglige resultater, læringsmiljø	12
Kompetanseheving.....	13
Fagopplæring	14
Statistikk - opplæring.....	15
Tannhelse	16
Statistikk - tannhelse	17
Regional utvikling	18
Nyskaping og næringsliv	19
Kultur.....	20
Kulturminnevern	21
Internasjonalt samarbeid	22
Statistikk - regional utvikling.....	23
Areal og transport	24
Fylkesveier	25
Kollektivtransport.....	26-27
Bystrategi, jernbane, havn	28
Statistikk – areal og transport.....	29
Økonomi	30-33
Statistikk – økonomi	34
Nøkkeltall.....	35

Telemark fylkeskommunes årsrapport for 2011

Ansvarlig utgiver: Fylkesrådmannen
Redaksjon: Kommunikasjonsteamet
Trykk og design: Reklamehuset Wera

 Svanemerket trykksak fra Wera as, lisensnr. 241 711, 77919

ET BEGIVENHETSRIKT ÅR

2011 var et begivenhetsrikt år.

På samferdselsområdet fikk Telemark endelig gjennomslag for Eidangerparsellen. Utbedring av den forfalne jernbanestrekningen har stått øverst på fylkestingets ønskeliste i 20 år. Takket være aktivt påvirkningsarbeid med betydelig drahjelp fra aktører i og utenfor fylket, kom endelig den gledelige meldingen i 2011.

Telemark står også foran en historisk veisatsing. Med avklart lokalpolitisk vilje i 2011 til å ta i bruk bompenger, rykker vi stadig nærmere å skulle gjøre milliardinvesteringer i Bypakke Grenland, E134/rv 36 og ny E18.

De store satsingene på samferdselsområdet gir grunnlag for ny optimisme når det gjelder næringsutvikling og bosetting i Telemark. Transporten gjennom fylket vil gå raskere og tryggere, intertransporten vil flyte bedre og ikke minst vil avstanden til arbeids- og næringsliv utenfor fylket bli kortere. Det gjelder å gripe de nye mulighetene i en tid som fortsatt er svært krevende for lokalt arbeidsliv.

Vi har et særlig ansvar for ungdommen i fylket. Alle har rett til videregående opplæring, og skal gjennom dette løpet legge grunnlaget for yrkesliv eller videre skolegang. Målsettingen er selvsagt å få flest mulig gjennom med god kvalitet. Dette er utfordrende, og vi ser at samarbeidet med kommuner og andre aktører, samt dialog med ungdommen må styrkes for å bidra til bedre resultat. Revitalisering av ungdomsrådet er et tiltak knyttet til det siste.

Arbeidsplassutvikling er et av våre hovedmål. Vår VRI-satsing er et langsiktig arbeid for å styrke regional FoU og innovasjon. Satsingen skal styrke bedriftene så de utvikler seg gjennom klyngearbeid og

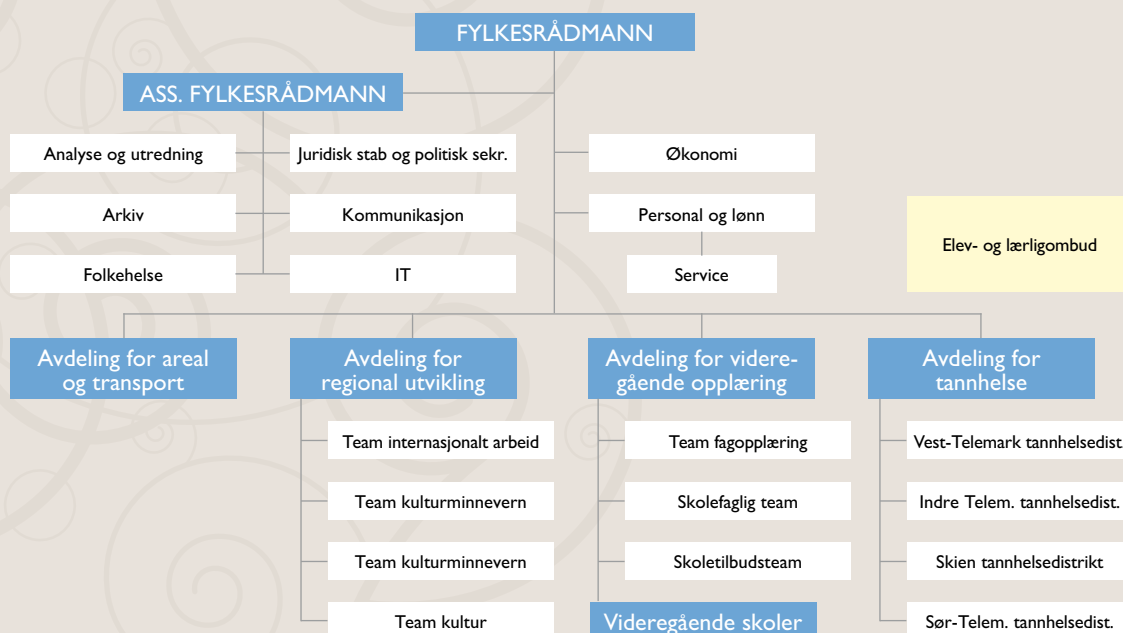
kompetansemegling for enkeltbedrifter. Vår satsing på å få til et nettverk med SIVA-næringshager og inkubatorer i Telemark er også et viktig bidrag for å hjelpe grundere og bedrifter til å etablere og utvikle seg i Telemark.

Fylkeskommunens virksomhet hadde et økonomisk mindreforbruk på 43 mill. kr i 2011. Økonomistyringen fungerer godt på stort sett alle områder. I tillegg fikk fylkeskommunen større skatteinntekter og mer i inntektsutjevning enn forutsatt. Det viser at god budsjett disiplin og stram overordnet økonomisk styring fungerer. Dette er positivt når vi står ved inngangen til en periode med behov for utgiftsreduksjoner i fylkeskommunen. Målsettingen er fortsatt å effektivisere ressursbruken og framstå tydelig i våre roller og prioriteringer.

Telemark fylkeskommune har dyktige medarbeidere som gjør sitt ytterste for å følge opp de beslutningene som tas i fylkestinget. Jeg takker for god innsats i et begivenhetsrikt år!

Mette Fjulsrud

Mette Fjulsrud
Konstituert fylkesrådmann

ORGANISASJON

Telemark er den første fylkeskommunen som ble godkjent på Apple sin læringsplattform iTunes U. Foto: Eva Susanne Drugg

Mål:

Bedre ressursutnyttelse
Tydlig rolle

Bedre ressursutnyttelse

Innføringen av eHandel startet i 2011. Systemet skal gi økt effektivitet og kontroll på innkjøpsprosessen. 180 ansatte fordelt på sju skoler og 17 klinikker har tatt i bruk systemet. Innkjøp på rammeavtaler for bl.a. bøker, mat, kontor, husdrift og dentalt forbruksmateriell gjøres nå via eHandel.

Det er gjennomført store og omfattende oppdateringer av tekniske løsninger i 2011. Antall fysiske servere er halvert, og erstattet av virtuelle løsninger. Dette gir mindre varme og lavere strømforbruk, i tråd med «Grønn IT» og fylkeshuset som miljøfyrtårn. Det er også inngått avtale om miljøvennlig levering av utrangert teknisk utstyr, og muligheter for inntekter ved videresalg.

Gjennom den pedagogiske satsingen på de videregående skolene er det gjennomført prosjekter med nettbrett og bruk av video. Telemark ble som første videregående trinn i Norge godkjent på Apples læringsplattform iTunes U. Prosjektene har fått mye positiv tilbakemelding fra lærere og elever.

Det er i 2011 arbeidet videre med innføring av balansert målstyring (BMS) i hele organisasjonen, som grunnlag for organisasjonsmessig læring og forbedring. De første målingene bør kunne gjennomføres andre halvår 2012.

Arbeidet med å etablere nettstedet Telemarksbarometeret pågikk for fullt i 2011. Det skal presentere oppdatert statistikk om samfunnsutviklingen i Telemark. I tillegg til fylkeskommunen selv skal barometeret ha nytteverdi for kommunene og andre regionale aktører.

Tydlig rolle

Satsingen i 2011 var rettet mot å styrke fylkeskommunens relasjon til kommunene og påvirkningsarbeidet mot nasjonale myndigheter.

Miljøfyrtårn

Fylkeskommunens administrasjon ble miljøfyrtårnsertifisert 15. april 2011. Sertifikatet gjelder i tre år. I denne perioden skal det gjøres forbedringer på kildesortering, miljøfremmende tiltak og redusert bruk av energi. Som følge av satsingen sparte administrasjonen 1,45 mill. kWh i 2010, og 1,3 mill. kWh i 2011. Den største gevinsten skyldtes overgang til vannbåren varme i

I 2011 fikk fylkeskommunen ny administrativ ledelse. Etter at fylkesrådmann Rolf-Helge Grønås og ass. rådmann Fiona Thorvaldsen gikk av i oktober, ble økonomisjef Mette Fjulsrud konstituert som fylkesrådmann og kommunikasjonsleder Hege Glenna konstituert som ass. rådmann.

Påvirkningsarbeidet mot nasjonale myndigheter hadde som mål å få gjennomslag for Eidangerparsellen. Innsatsen fikk sterk lokal oppslutning, og mange aktører deltok i en rekke tiltak. Det var lettelse og begeistring i Telemark da det ble klart at strekningen fikk oppstartbevilgning i statsbudsjettet for 2012.

I tråd med vedtatt personalpolitikk er det gjort en kompetansekartlegging i fylkeskommunen. Handlingsplaner for de ulike områdene blir klar våren 2012.

Satsingen på bedriftskultur ble endret til «Kultur og ledelse» høsten 2011. Fokus er samhandling på tvers og mellom de ulike ledelsesnivåene i fylkeskommunens administrasjon. Gjennomføringen startet i november 2011, og de fleste tiltakene er planlagt gjennomført vinteren 2012.

Strategi for lederutvikling i fylkeskommunen ble vedtatt i 2011. Det gis årlig tilbud om opplæring av nyansatte ledere, høsten 2011 deltok 12 nytilsatte ledere på dette kurset. Det gis også tilpassede lederkurs på spesielle områder, se omtale på neste side.

Bygg 4, der energiforbruket gikk ned 11 %. Tjenestereiser omfatter både tjenestebiler og reiseregninger med egen bil. Fra 2010 til 2011 var det en økning i kjørt distanse på ca. 50 %. Forklaringen er økt aktivitetsnivå. Avfall og kildesortering ved fylkeshuset bedret seg mye i 2011, og papirforbruket gikk ned med 18 % fra 2010 til 2011.

Personal

Personalpolitikken i Telemark fylkeskommune er individbasert og skal gi rom til å finne løsninger i samspill mellom leder og ansatt.

Den enkelte arbeidstaker skal oppleve seg ivaretatt av arbeidsgiveren, slik at fylkeskommunen får løst sine oppgaver. Personalpolitikken fra 2011 har fire strategier: rekruttere og beholde ansatte, lederutvikling, livsfasepolitikk og kompetanseutvikling.

Likestilling

Fylkeskommunen har underskrevet «Det europeiske charter» for likestilling mellom kvinner og menn i lokalsamfunnet. Dette utvider fylkeskommunens forpliktelse til å arbeide for likestilling. Telemark fylkeskommune har vedtatt at det bør være tilnærmet lik kjønnsfordeling i funksjoner og stillinger, med nær lik lønn under ellers like vilkår.

Ved tilsetning skal begge kjønn i regelen intervjues, og kjønnskvoltering brukes når søkerne vurderes likt på kompetanse og personlige egenskaper. I 2011 har kvinneandelen ledere økt fra 39 % til 43 %. For toppledere (rådmann/ avd. sjef/virksomhetsleder) er utviklingen svært positiv, andelen kvinner økte fra 33 % i 2010 til 48 % i 2011.

Den positive utviklingen kan komme av at fylkeskommunen bevisst prioriterer kvinner ved lederopplæring. I 2011 deltok tre kvinner på «Female future», og tre kvinner på lederutviklingsprogrammet «Løft blikket». Av skoleledere på masterprogram i arbeids- og elevrett våren 2011 var fem kvinner og fire menn. På rektorskole høsten 2011 startet tre kvinner og tre menn. Fem kvinner og en mann fra administrasjonen har deltatt på andre høgskolestudier.

Telemark fylkeskommune vil fortsette å arbeide bevisst med å rekruttere og stimulere kvinner til å søke lederstillinger.

Personalpolitikken gjelder for alle ansatte og sikrer at Telemark fylkeskommune til enhver tid har best kompetanse i all virksomhet. Foto: Eva Susanne Drugg

På jobben

Målet er at 95 % er på jobben, og sykefravær ikke skal over 5 %. Telemark fylkeskommune arbeider systematisk for å øke andelen på jobb, men dette svinger fra år til år (se side 35).

I 2011 nådde Croftholmen, Kragerø, Skien og Skogmo videregående skoler målet om 95 % på jobb. For Skogmo var dette andre året på rad.

Noen av de største yrkesgruppene i Telemark fylkeskommune

Yrkesgrupper	Antall stillinger	Årsverk	%-del kvinner	%-del deltid	%-del kvinner deltid	Gj.sn. alder	Turn-over
Pedagogisk personell	961	836,46	50	31	58	50	9
Assistenter	32	21,44	88	94	87	45	19
Bibliotekarer	11	7,50	91	64	100	45	9
Fagarbeider	137	111,99	55	63	64	46	9
Renholdere	50	36,72	90	82	95	48	18
Saksbehandlere	206	187,62	67	26	83	49	9
Tannpleiere og tannhelsesekretærer	71	60,32	99	42	100	51	7

I de typiske kvinnegruppene er det også flest som jobber deltid. Deltidsoversikten er meget sammensatt: lærere som underviser i enkeltfag, elevassistenter som følger skoleåret og ikke kan få 100 % stilling eller ansatte som ikke ønsker å arbeide fullt eller har deltid med delvis alders- eller uførepensjon.

Av våre 1567 ansatte (per 31.12.2011) arbeidet 498 personer (32 %) deltid. Av disse er 72 % (358) kvinner. Tabellen viser fordeling på de største yrkesgruppene.

Eierskap Fylkeskommunen eier/har eierandeler i:

Interkomm. samarbeid

Telemarksbiblioteket
Konsesjonskraftstyret
Telemark interkomm. næringsfond
Regionalt forskningsfond

Egne foretak

TFK Eiendom FKF
Telemarkskanalen FKF

Interkommunale selskap

Geoparken IKS
Telemark komm.rev. IKS
Telemark kontrollutv.sekr. IKS
Tannhelsetj. Kompetansesenter
Sør IKS
Vest-Telemark PPT IKS
Interkomm.arkiv for Buskerud,
Vestfold, Telemark IKS
Vigo IKS

Aksjeselskap

E134 og Rv36 Telemark AS
E18 Telemark AS
Bypakke Grenland Telemark AS
Vegfinans AS
Vestviken Kollektivtrafikk AS
Kragerev Fjordbåtselskap AS
Skien Dalen Skipsselskap AS
Telemark og Vestfold regionteater AS
Vest-Telem. Næringsbygg AS
Vekst i Grenland AS
Haukelivegen AS
Raulandsakademiet AS
Telemark Byggtjeneste AS
BTV fond AS
Midt-Telemark Næringsutvikling AS
Rehabil.senteret AIR
Skien Investeringslag AS

Samvirkeforetak/andelslag

Telemarksreiser AL
Biblioteksentralen AL

Andre

Innovasjon Norge
Opplæringsktr. for off. sektor

Stiftelser (ikke eierskap)

Tel-Tek
Telemarksforskning - Bø
Geneticum
Rjukanbanen
Sauherad Samtun

Virksomhet

Antall ansatte i Telemark fylkeskommune fordeler seg på de ulike virksomhetene som vist i tabellen. Den viser også andel kvinner og deltid per virksomhet:

Virksomhet	Antall tilsatte	Årsverk	%-del kvinner	%-del deltid	Gj.sn. alder	Turn-over
Tannhelse	124	109	82	34	49	10
Skolene	1206	1063	56	35	49	10
Bamble vgs.	41	35	51	34	51	10
Bø vgs.	91	77	60	47	46	14
Croftholmen vgs.	76	64	62	47	50	9
Fagskolen Telemark	21	19	24	29	50	10
Hj. Johansen vgs.	133	120	50	35	49	10
Kragerev vgs.	89	74	63	40	50	9
Lunde vgs.	64	58	55	28	51	11
Notodden vgs.	98	88	56	31	50	10
Porsgrunn vgs.	165	149	62	31	47	10
Rjukan vgs.	44	38	45	41	47	16
Skien vgs.	160	142	61	32	48	9
Skogmo vgs.	137	127	52	24	50	4
Søve vgs.	53	41	51	60	48	6
Vest-Telemark vgs.	34	31	53	35	53	18
Administrasjonen	168	159	57	16	47	11
Annet	69	67	33	4	37	13
Lærlinger	28	28	32	0	20	29
Total 2011	1567	1398	57	32	48	10
Total 2010	1537	1373	57	32	49	9
Total 2009	1527	1359	56	32	49	11

Likelønnsutvikling

Fylkeskommunens fokusområder for likelønnsutvikling vises i tabellen. Oppsummert har det vært en positiv utvikling. For tannlegene var det en liten negativ utvikling fra 2010 til 2011 ved at fem mannlige tannleger med kort ansiennitet sluttet.

Likelønnsutvikling				
År	Kvinner	Menn	Gj.lønn kvinner	Lønn kvinner i % av lønn menn
Pedagogisk personale (lærere og skoleledere)				
2009	462	486	435 801	97,0
2010	459	465	461 101	97,5
2011	485	476	473 860	98,2
Ikke pedagogisk personale på de videregående skolene (kontorpersonale, vaktmester, renhold, assistenter mm)				
2009	198	80	314 448	100,5
2010	198	80	328 782	98,2
2011	207	82	338 160	99,1
Rådgivere i administrasjonen				
2009	36	39	447 428	91,3
2010	44	36	465 443	91,2
2011	42	46	480 607	94,1
Tannleger				
2009	27	19	540 730	91,2
2010	25	22	556 260	92,4
2011	25	17	572 920	92,2

Mangfold

Fylkestinget har vedtatt retningslinjer for mangfold for Telemark fylkeskommune. Det er ikke rapportert brudd på dette for 2011. Personaldatasystemet viser at 54 ansatte har annet statsborgerskap en norsk, men kun 1/3 av de ansatte har registrert sitt statsborgerskap.

13 av dem har statsborgerskap i Norden, 26 i Europa (utenom Norden), og 15 i andre land (Afrika, Asia, Oceania, Nord- og Sør-Amerika). Dette viser noe av mangfoldet i fylkeskommunen, men ikke hele bildet. Noen ansatte med norsk statsborgerskap har en fremmedkulturell bakgrunn.

Retningslinjer for mangfold i Telemark fylkeskommune

- Alle ansatte i Telemark fylkeskommune skal arbeide for mangfold (flerkultur og dialog) og jevnlig sette det på dagsorden
- Diskriminering skal ikke forekomme i Telemark fylkeskommune
- Enhver som har ansvar for utleie av lokaler/bygg skal gjøre det kjent for leietaker at det ikke er anledning til å drive nynazistisk eller fremmedfiendtlig virksomhet i Telemark fylkeskommunes lokaler

Varsling

Telemark fylkeskommune har retningslinjer for etikk og rutiner for varsling av kritikkverdige forhold. Varslingssaker er motatt og håndtert etter retningslinjene. Etikk, varslingsrutiner og avviksrutiner har vært tema på lederkurs og på oppfølging av medarbeiderundersøkelser.

Lærerne Arild Nilsen, Arne Johan Moen, Thor Eriksen, Ole Bjørn Korsvold og rektor Geir Gjomle har jobbet på Bamble videregående i 25 år. Bildet er tatt ved markeringen av jubileet i november 2011. Foto: Rolf Formo

Avgangsalder

Telemark fylkeskommune har forpliktet seg til å arbeide for at ansattes avgangsalder øker. Målet er å øke andelen ansatte over 62 år til 12,5 %. Den har utviklet seg slik: 2009: 10,5 %, 2010: 11 %, 2011: 11 % (173 personer). Høsten 2011 deltok 19 ansatte på «Seniorskolen». Formålet er å gjøre den enkelte bevisst på hvilke valg de har.

Sluttårsak	Kvinner		Menn		Alder (gj.snitt)	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
AFPpensjon	7	4	8	7	64	63
Alderspensjon	9	4	9	7	68	67
Att-/ufør-pensjon	6	13	5	4	63	55
Sluttet	50	68	45	51	42	39
Totalt	72	89	67	69		

HMS-forhold

Telemark fylkeskommune har et velfungerende HMS-system. Tannhelse på Notodden, Skien, Bø og Bamble videregående skoler hadde internrevisjon fra bedriftshelsetjenesten i 2011. Lunde og Porsgrunn videregående skoler hadde tilsyn fra Fylkesmannen etter forskrift om miljørettet helsevern (skolens arbeid med elevenes psykososiale miljø).

Hendelse	2010	2011
Arbeidsulykker eller personskader med oppfølging av lege/helsepersonale	14	13
Vold og trusler mot ansatte (Alle knyttet til de videregående skolene)	1	6

Personer med redusert funksjonsevne

Det er et mål å følge opp og legge til rette for egne arbeidstakere med redusert arbeidsevne. Her gjøres godt arbeid i den enkelte virksomhet. Opplærings- og arbeidstreningsplasser skal tilbys i samarbeid med NAV. Konkret bør alle virksomhetene tilby minst én plass for arbeidstakere med redusert funksjonsevne.

Telemark fylkeskommune avslo noen forespørsler i 2011 fordi vi ikke klarte å legge forholdene til rette for at den som ønsket praksisplass kunne bli fulgt opp godt nok.

Folkehelse

Leder for helsefremmende barnehager og skoler, Jorunn Borge Westrin, mottok Ernæringsprisen 2011 av tidligere prisvinner og medlem av nominasjonskomiteen Ingrid Espelid Hovig og leder av komiteen Liv Elin Torheim. Folkehelseprisen 2011 gikk til Rjukan ungdomsskole ved rektor Jorunn Dahl. Foto: Eva Susanne Drugg

Mål:

Folkehelseperspektivet forankres i alt planarbeid
Tilrettelegging for at flest mulig eldre er friske lengst mulig, er i regelmessig fysisk aktivitet og kan ta del i sosial og kulturell aktivitet og være en ressurs for andre
Alle kommuner ønskes med i folkehelsenettverket

Resultater

Vi har godt samarbeid med nasjonale myndigheter (Helsedirektoratet), er en påvirkningsaktør, og formidler statlige midler til bruk i kommunene. I tillegg til budsjetterte øremerkede midler (1 mill. kr) ble det i 2011 innhentet ytterlige 1,5 mill. tilskuddskroner. Pengene skal brukes i 2012/2013 til satsingene Fiskesprell, Den gode skolehelsetjenesten og nærmiljø/uteområder ved skoler/sykehjem.

Folkehelsesatsingen har blitt tatt godt imot, noe større oppmerksomhet og interesse for fagfeltet viser. Over 20 ulike kurs og konferanser er avviklet. Plan- og fagkompetanse om årsakssammenhenger er en høyt prioritert oppgave. Nissedal ble som

første telemarkskommune godkjent som «Trygt lokalsamfunn» i 2011 for god forankring og helhetsforståelse.

«Telemarksmodellen» utvikles kontinuerlig i samhandling med mange aktører, blant annet Telemark Idrettskrets. 26 ungdomsskoler og seks barneskoler benytter tilbudet «Aktiv Skole 365» og utdanner aktivitetsledere. Samarbeidet med Telemark Turistforening, jeger- og fiskeorganisasjoner med flere har også gitt stor friluftaktivitet.

Samarbeidet med «Alle barn sykler» har resultert i at Telemark er best i landet når det gjelder elever som sykler til skolen. I Porsgrunn sykler 80 % flere til skolen enn landsgjennomsnittet.

Nøkkeltall

Netto driftsramme 2011:
 4,9 mill. kr, fordelt på:
 Bidrag til kommuner med partnerskapsavtale: 1,2 mill. kr
 Tilskudd/utlyste midler til frivillig sektor: 1,9 mill. kr
 Herav til barnehager/grunnskoler/videregående skoler: 900 000 kr

Telemark har igjen vært pilot på Fiskesprell og utviklet videregående kurs. Over halvparten av barnehagene er med i satsingen. Samarbeidet med BAMA har vært med på å gi gode resultater i egne skolekantiner.

Frisklivssatsingen er fulgt opp med konferanser og tilskuddsmidler. Flere kommuner satsar.

En forutsetning for å nå felles mål er systematisk samhandling med kommunene. Ti kommuner hadde fra før partnerskapsavtale, og to nye meldte seg på i 2011.

Måloppnåelse og endringsbehov

Folkehelsearbeidet er godt i mål når det gjelder målsetting og ressursbruk. Fylkeskommunen har vært tydelig og synlig i samhandling med kommuner og sentrale myndigheter, og har markert seg nasjonalt og internasjonalt.

Samhandling på tvers av sektorene på folkehelsefeltet kan bli bedre. Merverdien ved regionalt partnerskap er ikke innhentet. Begge deler bør bli mer aktualisert med ny lov og planstrategiarbeidet i 2012.

I tråd med samhandlingsreformen skal fokehelsearbeidet gjelde oppvekstvilkår, med vekt på kosthold, fysisk aktivitet og psykisk helse. De største utfordringene blir kompetanse, bevisstgjøring og forankring.

Internasjonal oppmerksomhet

Telemarks arbeid med helsefremmende skoler og barnehager (HEFRES) er etterspurt. Kunnskapsminister Kristin Halvorsen presenterte «Telemarksmodellen» på årets helsekonferanse i Oslo, og den var Norges bidrag ved en stor helsekonferanse i Finland. «Aktiv Senior»-satsingen har vakt interesse. Telemark ble dessuten invitert til Brussel for å fortelle om forberedelsene til EUs «Aktiv Aldring» i 2012.

VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

Hovedsaker i 2011

- Leder av ny fylkeskommunal PP-tjeneste for Grenland er ansatt. Drift starter våren 2012
- Kvalitetssystemet PULS er innført ved skolene
- Prosjektet Vurdering for læring: all underveisvurdering skal føre til god læring for elever og lærlinger
- Ny GIV – to prosjekter om frafallsproblematikk og oppfølging av unge utenfor opplæring og arbeid

Nye skoletilbud

Langrenn og skiskyting kom i gang ved Bø vgs. Kragerø vgs. utvidet tilbudet for minoritetsspråklige i samarbeid med voksenopplæringen. Søkere som ikke fikk opplæringskontrakt, ble tilbudt Vg3 grunnkompetanse i skole ved Arbeidssenteret, knyttet til Hjalmar Johansen vgs.

Fylkestinget har vedtatt å se på skoletilbudsstrukturen, særlig i Grenland. Det ventes en nedgang på om lag 400 elever fra grunnskolen fram mot 2020. Arbeidet gjelder dimensjonering ut fra arbeidslivets behov ut fra de ni yrkesfaglige utdanningsprogrammene og hva slags kompetanse Telemark trenger i framtiden. Saken skal til politisk behandling våren 2012.

Voksenopplæring

Mål:

Sørge for at alle voksne med rett, som søker videregående opplæring, skal få sitt ønske innfridd, så langt det er mulig

I 2011 ble fylkeskommunens voksenopplæring tilført 1,5 mill. kr, i tillegg til budsjettet på 6,6 mill. kr. Det ga økt kapasitet, bl.a. til utdanning av minoritetsspråklige til helsefagarbeidere.

Tall for perioden 1.10.10-30.09.11 (dekker 2 skoleår, 2010-12)

- 584 personer søkte realkompetansevurdering eller opplæring
- 122 ble realkompetansevurdert
- 71 fullførte og besto sluttkompetanse
- 100 avbrøt et løp de startet på
- 185 besto i minst ett fag

Kronprins Haakon besøkte Skien videregående skole i forkant av det landsomfattende arrangementet Global Dignity Day. Foto: Liv Anette Luane

I flere år har Telemark fylkeskommune hatt voksenopplæringstilbud der søkningen er størst, det vil si helsefagarbeider og generell studiekompetanse.

Søkningen til andre utdanningsområder øker. En andel minoritetsspråklige menn vil inn i ulike industri/håndverksfag. Det er særlig krevende å finne gode utdanningstilbud til denne gruppen.

Unge uten ungdomsrett

Mange i alderen 19-24 år med mangelfull videregående opplæring har ikke lenger ungdomsrett. Årsakene er mange. En grunn er stryk, så de har fullført opplæringen uten å bestå. Noen avbryter underveis, eller fristen på fem år har gått ut.

Voksenrett kan ikke tas ut før det året en fyller 25 år. For enkelte kan ventetiden brukes til praksis for videre opplæringsløp, hvis de ikke er så heldige å få ledig plass uten rett i ungdoms- eller voksenopplæring. Et annet alternativ er lærekontrakt med full opplæring i bedrift. En gruppe har også fullført og bestått, men ønsker en ny mulighet i videregående opplæring. Disse får ikke voksenrett, men kan tilbys ledige plasser innen voksenopplæring.

Nøkkeltall 2011

(Tall for 2010 i parentes)

Søkere høst 2011: 6 993 (6 400)
Tatt inn: 6 392 (6 243)
Ledige plasser (1/9): 176 (141)
Oppfyllingsprosent: 97,2 (97,8)
Inntatt i prosent til Vg1
Yrkesfag/ studieforberedende:
58,7/41,3 (58,5/41,5)

Jenter og gutter

Høsten 2011 var det 111 elever som sluttet i Telemark. Av disse var 48 % gutter og 52 % jenter. De som slutter etter 01.10, har brukt ett år av retten sin.

Gutter og jenter velger ulike utdanningsprogram. Jentene er i stort flertall på Helse- og sosialfag og på Design og håndverk. Guttene dominerer på Bygg- og anlegg, Elektro og TIP. Av jentene er det nær 40 % som velger studiespesialisering, men bare 27 % av guttene. På andre program er forskjellene mindre.

Illustrasjon: Ole Johnny Hansen

Gjennomføring

Mål: 80 % av elevene, lærlingene skal gjennomføre og bestå videregående opplæring i løpet av fem år

Det er viktig å øke gjennomføringen i videregående opplæring. For den enkelte reduserer det risiko for å bli arbeidsledig, sosialhjelpsmottaker eller ufør. Næringslivets tilgang på ønsket arbeidskraft styrkes hvis gjennomføringen i videregående opplæring øker.

Frafall har også en samfunnsøkonomisk side. Beregninger viser at hver ungdom som ikke fullfører kan koste samfunnet opp mot 1,4 mill. kr. På landsbasis betyr det om lag 5,4 mrd. kr per årskull.

Da målet på 80 % ble satt, hadde Telemark en gjennomføringsprosent på 75, inklusive de som fremdeles er i opplæring. Departementet har siden bestemt at disse ikke skal telles med. Foreløpige tall for Telemark kommer fra SSB juni 2012. I 2005-2010 var det 68 %.

Elever i løp med grunnkompetanse som målsetting skal heller ikke telles med. Det betyr at mange elever det brukes mye ressurser på, ikke vises i statistikk over økt gjennomføring. En rekke tiltak skal øke gjennomføringen i videregående opplæring. Det er samarbeid med kommunene ved overgangen fra grunnskole til videregående skole, tiltak for

de som er i opplæring, og for de som har sluttet. NAV er en sentral samarbeidspart for å få ungdom tilbake til videregående opplæring.

Overgangsprosjektet Ny GIV er et nasjonalt tiltak for å øke andelen elever som gjennomfører videregående opplæring. Det omfatter 85 elever fra kommunene Kragerø, Skien og Notodden. 16 lærere ved 8 skoler i Telemark har gjennomført skolering for Ny GIV. Omfanget utvides etter som kommunene kommer i gang, og alle vil være med i mars 2012.

Det er laget rutiner for Ny GIV-elevens overgang til videregående. I 2011 fikk alle som ønsket det, tilbud om sommerjobb. Fem av skolene holdt velkomstdager før skolestart for Ny GIV-elever. Målet er å bygge et bærekraftig samarbeid mellom skole-slagene. Notodden vgs har delprosjektet FYR (Fellesfag, Yrkesretting og Relevans) i oppstartfasen, og er en knutepunktskole i denne sammenheng.

Det er en utfordring å utforme og gjennomføre effektfulle tiltak og formidle tilført kunnskap som hele skolens eiendom. Nettstedet Skoleporten viser hvilke kommuner som leverer forholdsvis få elever til videregående opplæring. Fylkeskommunen vil ta initiativ overfor disse kommunene for å utrede tiltak som kan øke gjennomstrømmingen.

Karriereveiledning skal hjelpe personer, uavhengig av alder og tidspunkt i livet, til å ta valg når det gjelder utdanning, opplæring og arbeid, og til å håndtere egen karriere. Telemark fylkeskommune ser karriereveiledning i en helhet og samarbeider bl.a. med grunnskolen. Det er avtaler med kommunene om praksiskurs og drift av lokale veilederutvalg. I praksiskursene er elever fra grunnskolen ute i de videregående skolene og får prøve seg innen et utdanningsprogram. I de sju lokale veilederutvalgene i fylket sitter representanter for kommuner, grunnskoler, de videregående skolene og Oppfølgingstjenesten. Dette er med på å sikre valg for elevene. Telemark fylkeskommune er i partnerskap med NAV om drift av Karrieresenter Telemark.

I dimensjoneringen av skoletilbudet skal det tas hensyn til elevenes ønsker og arbeidslivets behov. For skoleåret 2011/12 kom 86,5 % av søkerne til Vg1 inn på sitt første ønske. Det er et mål å dimensjonere så tett som mulig opp mot arbeidslivets behov og inntak av lærlinger. Det bidrar til bedre gjennomføring.

Oppfølgingstjenesten (OT)

Oppfølgingstjenesten tar kontakt med ungdom som ikke er i opplæring eller arbeid og tilbyr veiledning eller tiltak.

Gjennom **Oppfølgingsprosjektet Ny GIV** skal det bygges ett system for varig og samordnet oppfølging av unge utenfor opplæring og arbeid, med en bred forankring i fylkeskommunen og NAV. Prosjektet er etablert med representanter fra skole, avdeling for videregående opplæring og NAV. En arbeidsgruppe arbeider med utvikling av tiltak for elever i videregående skole og unge som har sluttet opplæringen, med fokus på planlagt grunnkompetanse. Det krever et bedre samarbeid mellom de videregående skolene, fagopplæring, opplæringskontorene og NAV.

Det er gjennomført kompetanseheving av ansatte i oppfølgingstjenesten og ungdomskontakter i NAV høsten 2011 gjennom to nasjonale samlinger.

Talenter for framtida er et samarbeidsprosjekt mellom NAV, Fylkesmannen, KS, kommunene i Grenland, LO, NHO og fylkeskommunen for å få så mange som mulig til å fullføre. Prosjektet har i 2011 opprettet flere tiltak for ungdom i NAV, der de fleste kommer fra Oppfølgingstjenesten. Fylkeskommunen har utviklet en teorienhet hvor ungdom som er i tiltak fra NAV kan få opplæring og fullføre fag i videregående skole. 2011 var første året. Det er bevilget midler for til sammen tre år for teorienheten.

Nøkkeltall

	Ansatte	Elever
	1.9.11	
Bamble	41	288
Bø	91	476
Crofttholmen	76	317
Hj. Johansen	133	651
Kragerø	89	455
Lunde	64	306
Notodden	98	543
Porsgrunn	165	1096
Rjukan	44	221
Skien	160	1152
Skogmo	137	762
Søve	53	138
Vest-Telemark	34	163
Fagskolen Telemark	21	168

Beate Bekkhus fra Skien tok opp igjen matematikk og naturfag på høstskolen 2011. Her er hun sammen med fylkesopplæringssjef Bjørn Larsen. Foto: Tania Ripoll

Sommer- og høstskole

Sommerskolen ble for andre år på rad gjennomført ved Hjalmar Johansen vgs. Det ble undervist i naturfag og matematikk for yrkesfag. I naturfag var 14 kandidater oppe til eksamen og i matematikk 21.

Eksamens karakterene fordelte seg over hele skalaen, to fra hvert kurs strøk. Når læreplanverket åpner for det, er det ønskelig å utvide antall fag innen yrkesfaglig utdanningsprogram med lokal gitt eksamen.

Høstskolen ble gjennomført ved fire skoler; Bamble, Bø, Notodden og Skien. Det ble gitt undervisning i norsk, matematikk, naturfag og engelsk i perioden august til november.

Målgruppen var elever med stryk fra studieforberedende utdanningsprogram og påbygging.

Interessen var størst for fagene norsk og matematikk. Deltakerne var både elever som enten hadde strøket eller ville forbedre karakteren i faget, og privatister.

Fra høstskolen meldte 150 seg til privatisteksamen. Av disse var det 18 % som ikke møtte til eksamen, 20 % som strøk, og 62 % som besto. De fleste fikk svake karakterer, men forskjellen mellom "ikke bestått" og "bestått" er en stor gevinst for dem det gjelder.

Administrasjonen evaluerer sommer- og høstskolen for å forbedre organisering, innhold og rutiner, med tanke på nytt tilbud i 2012. Bestått karakter på privatisteksamen blir ikke automatisk registrert som gjennomført og bestått i gjennomføringsstatistikken. Det jobbes med å finne gode rutiner på dette.

Faglige resultater

Ved å etablere ungdomsbedrift får elever en unik erfaring, som gir motivasjon, mestringsglede og verdifull læring. Chrivi UB fra Skien videregående skole ble kåret til beste ungdomsbedrift i 2011.

Mål: Bedre de faglige resultatene for elevene i de viktigste fellesfagene og oppnå en gjennomsnittskarakter til eksamen i matematikk på 3,1 for skoleåret 2010–2011

Resultater

Faglige resultater i Telemark er nær landsgjennomsnittet i 2011. Variasjonen mellom skolene er mindre enn før.

Privatister var i 2011 meldt til i alt 2940 eksamener i Telemark. Ved 25 % møtte kandidaten ikke opp, og 37 % uteble til muntlig eksamen. Til muntlig eksamen fikk 7 % av de frammøtte karakter 1 (ikke bestått), mens det til skriftlig eksamen var 17 % med karakter 1.

Måloppnåelse – endringsbehov

Videregående opplæring i Telemark kom i 2011 mye nærmere målet om stabilt nivå i karakterutvikling i basisfagene sett mot landsgjennomsnittet. Det er framgang både i studieforbereende og yrkesforberedende program. Målene for faglige resultater i videregående blir nå endret, og i 2012 kvantifisert mot nasjonalt nivå. Hver skole blir også bedt om å kvantifisere ambisjonsnivå i det enkelte fag.

Prosjekter for økt gjennomføring har høy prioritet. Når flere elever gjennomfører, ventes faglige resultater å bli dårligere. En bekymring er også de mange privatister som ikke møter til eksamen, og de svake resultatene, særlig ved skriftlig privatisteksamen.

Fylkeskommunen har de siste årene hatt et vidt spekter av tiltak, til dels ved alle de videregående skolene. På sikt kan det prioriteres tiltak på enkeltskoler med større ressursinnsats, for å få et tydeligere bilde av resultat i forhold til ressurser.

Det er krevende å sette realistiske mål for faglige resultater. Grunnskoleresultater, sosioøkonomiske forhold og motivasjon er noen faktorer med betydning for faglig utbytte

Læringsmiljø

Mål: Bedre læringsmiljøet ved å gi den enkelte elev, lærling og lære kandidat tilpasset opplæring ut fra evner, forutsetninger og behov

Gi lærere, instruktører og ledere muligheter og utfordringer som sikrer økt faglig og pedagogisk kompetanse

Resultater

Den årlige elevundersøkelsen i Telemark omfatter elevenes syn på trivsel med

lærerne, sosial trivsel, mestring, faglig utfordring, elevdemokrati, fysisk læringsmiljø, mobbing på skolen, motivasjon, faglig veiledning, medbestemmelse og karriereveiledning. Resultatene vises totalt og for hver skole.

Måloppnåelse

Resultatene i 2011 for Telemark er nær landsgjennomsnittet. Målet om å ligge på landsgjennomsnitt eller over er nådd.

Resultater for enkeltskoler varierer noe mer. De fleste elevenesier de trives godt på skolen, men det er variasjoner i vurderingen av elevdemokrati, faglig veiledning og medbestemmelse.

Det er også variasjoner mellom utdanningsprogrammene. Elever på yrkesfaglige program er mer fornøyde med den faglige veiledningen enn de på studieforberedende. Statistisk ligger Telemark jevnt med landsgjennomsnittet for elevenes opplevelse av mobbing.

Endringsbehov

Godt læringsmiljø er viktig for å oppnå gode læringsresultater og fremme faglig, sosial og personlig læring

Derfor vil det være viktig i den videre kompetanseutviklingen å ha fokus på faktorer som:

- God ledelse, organisasjon og kultur for læring
- Lærernes evne til å lede klasser og undervisningsforløpet
- Positive relasjoner mellom elev og lærer
- Positive relasjoner og kultur for læring blant elevene
- Godt samarbeid skole - hjem

FAG	Telemark			Nasjonalt		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Norsk hovedmål Vg3 studieforbereende	3,1	3,0	3,0	3,1	3,1	3,1
Norsk sidemål Vg3 studieforbereende	2,9	2,9	3,1	2,9	2,9	3,0
Engelsk Vg1 – studieforbereende	3,4	2,9	3,6	3,4	3,4	3,7
Engelsk Vg1 – yrkesforberedende	3,0	2,6	2,8	2,8	2,8	3,0
Matem. 2P fellesfag Vg2 - studieforber.	2,7	2,9	2,8	2,8	2,8	2,8
Matematikk 1P-Y yrkesforberedende	3,1	2,5	2,8	2,9	2,9	2,9

Kompetanseheving

Mål: I løpet av en fire års periode skal IKT bli et naturlig kommunikasjonsverktøy i læringsarbeidet og digitale læremidler skal nyttes i alle fag i skole og bedrift

Resultater

- 25 valgfrie fagrelaterte kurs - de fleste på felles kursdag våren 2011
- Tverrfylkelig samarbeid for kompetanseheving i små fag
- 25 lærere videreutdannes til 30 studiepoeng i spesialpedagogikk
- 11 lærere videreutdannes i matematikk, teknikk og industriell produksjon, vurdering, rådgivning og kroppspøving med 40 % frikjøp
- 13 lærere på pedagogisk veiledning som gir 15 studiepoeng
- Gjennom Ny GIV - overgangsprosjektet har det blitt etterutdannet 16 lærere ved åtte skoler i grunnleggende ferdigheter i lesing, skriving og regning
- Intern kompetanseheving på hver skole, med spesiell fokus på bruk av IKT i undervisningen

Parallelt med utdeling av elektronisk utstyr til elever har det blitt jobbet med kompetanseheving av lærere. I 2011 var IKT-pilotordningen hoveddelen av satsingen på kompetanseheving i pedagogisk bruk av IKT.

Det var 29 IKT-piloter fordelt på alle de videregående skolene og disse fikk tidsressurser og stipendmidler for å jobbe med egen kompetanseheving. Denne kompetansen har kommet andre lærere til gode gjennom kollegaveiledning, interne kurs og kompetansedeling på tvers av skoler.

Måloppnåelse

Behov for skoler er meldt inn fra ledelse og lærere ved den enkelte skole. Det har vært spesiell satsing på kursing innen språk og realfag. Lærere ved alle de videregående skolene vil ha gjennomført etterutdanning i grunnleggende ferdigheter i lesing, skriving og regning innen utgangen av 2013.

16 elever ved Vest-Telemark videregående skule er med på et prøveprosjekt med nettbrett i skolen. Prosjektet er et forsøk på å samhandle teknologi og pedagogikk. Foto: Kenneth Christensen

Det er viktig med god delingskultur av all kompetanseheving både på egen skole og på tvers av skoler, der lærere fungerer som ressurspersoner for hverandre. Økt nettverksarbeid blir viktig for å få til dette. En del skoler er allerede i gang med nettverksarbeid innen små fag eller fag som bare få skoler tilbyr. Disse lærerne er godt fornøyde med resultatet både i form av kompetanseheving og delingskultur.

Vi ønsker å satse mer på temaer som klasseledelse, vurdering og kontakt-lærerordningen. God vurderingskultur og vurderingspraksis vil ha stor betydning for å få til økt læringsutbytte for alle elever og lærlinger.

IKT-pilotordningen har i stor grad fungert etter hensikten, men med noe variasjon i engasjement og kompetanse fra skole til skole. Samarbeidet på tvers av skoler har foreløpig ikke kommet opp på ønsket nivå.

Endringsbehov

Følgende punkter er viktige i denne sammenheng:

- Sikre forutsigbarhet i satsingen på kompetanseheving, dvs. at det er samsvar mellom økonomi, planer og ønsker/forventninger på skolene

- Sikre enda bedre samarbeid mellom skoleeier og skole for å finne den beste form for kompetanseheving av lærerne
- Se faglige resultater og læringsmiljø enda mer i sammenheng med kompetanseheving
- Fortsette satsingen på kompetanseheving, spesielt i basisfagene og innen all undervisning når det gjelder bruk av IKT
- Spisse kompetansehevingen mot skoler med svake resultater i basisfagene

God kompetanse i pedagogisk bruk av IKT er avgjørende for en vellykket innføring av digitale hjelpemidler på skolene. Det er derfor planlagt kurs og etterutdanningstilbud til alle lærere i 2012. IKT-pilotordningen vil også bli evaluert for å sikre at ressursene som settes inn, får maksimal effekt.

Fagopplæring

Martin Einarsson har vært lærling ved Auto 1 Bilverksted i Skien siden august 2011. Han er ferdig utdannet bilmekaniker i 2013. Foto: Eva Susanne Drugg

Mål: Øke tallet på lærebedrifter i Telemark fra 1000 til 1300, samt å etablere formelle samarbeidsarenaer innafor alle utdanningsprogram, for å sikre at flere bedrifter kan ta del i den praktiske opplæringa av lærlinger og lære kandidater

Resultater

Det ble inngått ti lærekontrakter innen TIP-området i prosjektet «Fra talent til fagarbeider». Lærlingene kommer rett fra grunnskolen, og skal ha full opplæring i bedrift. Prosjektet er et samarbeid mellom TFK, NHO, OTEK, Industrilærling Telemark og Vestfold, NAV, LO og Norsk Industri. Målet for prosjektet er å se på tiltak som kan redusere frafallet i videregående opplæring.

Det ble etablert Vg3 innen IKT-servicefaget (6 søkere) og barne- og ungdomsarbeiderfaget (8 søkere). Tilbudet er praksisnært, og går over 12 måneder. Det ble kjøpt plass til to søkere i kjole- og draktsyerfaget i Aust-Agder. Av de åtte elevene som startet på alternativ Vg3 i 2010, har alle bestått fagprøven, med unntak av én som ikke har avlagt prøven.

Yrkesfaglærere i alle utdanningsprogram har fått muligheten til å hospitere i bedrift innen sitt fagområde. 68 lærere har deltatt, og tilbakemeldingene har vært gode.

Måloppnåelse

Det har vært nedgang i antall nye lærebedrifter i 2011. Utviklingen må snus slik at Telemark får en netto tilvekst på godkjente lærebedrifter. Målet er 300 nye lærebedrifter frem til 2015.

Ved fornyelse av «samfunnskontrakten fra 94» er avtalen at kommunene i sin innkjøpspolitikk vektlegger krav om å være lærebedrift. Dette er ikke igangsatt. Arbeidet må prioriteres i 2012.

Alle lærebedrifter skal årlig rapportere til fylkeskommunen om kvalitetssikring av opplæringen av lærlinger/lærekandidater. Så langt har ca. 77 % av bedriftene besvart, og det utarbeides rutiner for å få alle lærebedriftene til å rapportere.

Det ble det igangsatt et prosjekt sammen med KS, Fylkesmannen, Fagforbundet og opplæringskontoret OKOS for å kartlegge kommunenes rekrutteringsbehov.

Endringsbehov

En samfunnskontrakt om et mer forpliktende samarbeid med arbeidslivet innen elektrofagene ble klar til signering. Den gjelder dimensjonering, inntak av lærlinger, alternative Vg3-løp og faget Prosjekt til fordyping.

Avtalen omfatter bedrifter, bransjeorganisasjoner og opplæringskontorer som rekrutterer til elektrofagene. Det jobbes videre med lignende avtaler innen de andre utdanningsprogrammene.

Ved nyoppnevning av prøvenemnder har 223 personer deltatt i kompetansehevingstiltak. Innholdet har vært gjennomføring av, og vurdering av fagsvenneprøver.

Fag-/svenne-/kompetanseprøver 2011			
Fag	Bestått meget godt	Bestått	Ikke bestått*
Elev Vg3	1	7	5
Lærekandidat	9	18	1
Lærling	162	371	35
Praksiskandidat	68	253	11
Totalt	240	649	52

*Av disse 52 har 9 bestått den praktiske prøven, men har stryk i teori.

Nøkkeltall 2011

(Tall for 2010 i parentes)

- Søkere til læreplass per 1. mars: 764 (770)
- Kontrakter godkjent: 693 (49 av disse er opplæringskontrakter)

Kvinner: 253 (36 %)

Menn: 444 (64 %)

- Kontrakter m/ungdomsrett: 477 (69 %)
- Voksne: 216 (31 %)
- Kontrakter i privat sektor i %: 77 (72)
- Kontrakter i offentlig sektor i %: 23 (28)

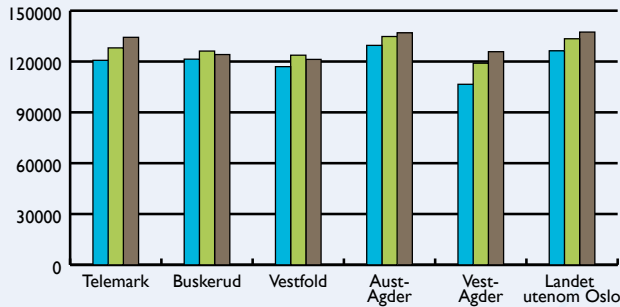
Løpende lærekontrakter per 31.12: 1385 (1441)

- I lære i andre fylker: 165 (162)
- Gjestelærlinger hos oss. 41
- Hevede kontrakter: 77 (5,6 %) (85) (5,9 %)

Statistikk opplæring

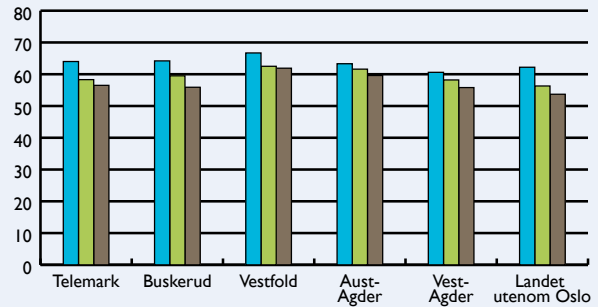
2009 2010 2011

Netto driftsutgifter til videregående opplæring per innbygger 16-18 år

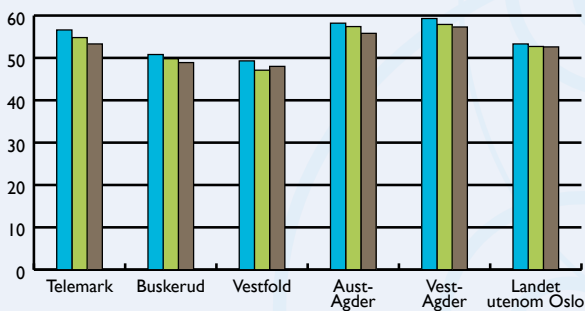
Telemark har lavere kostnader enn landsgjennomsnittet, men noe høyere enn nabofylkene utenom Aust-Agder. Dette kan ha sammenheng med at Telemark har høyere utgifter til lærlinger/lærekandidater. Vest-Agder og Telemark har betydelig større utgiftsøkning enn de andre.

Netto driftsutgifter til videregående opplæring i % av samlede driftsutgifter

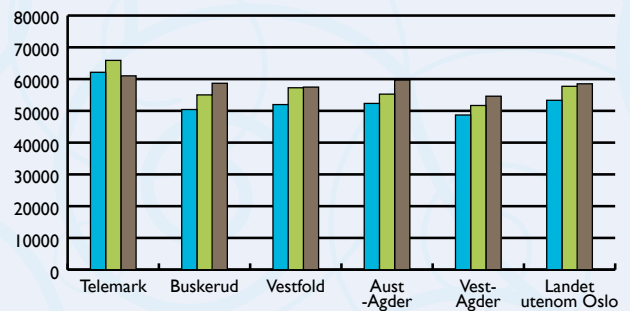
Telemark brukte i 2011 større andel til vgo enn landsgjennomsnittet, men ligger lavere enn Vestfold og Aust-Agder. Vest-Agder har høyest andel lærlinger/lærekandidater med 57,3 % i 2011, mot Telemarks 53,3 %. Vestfold har 48 % og Aust-Agder 55,8 %.

Andel elever og lærlinger i yrkesfag i %

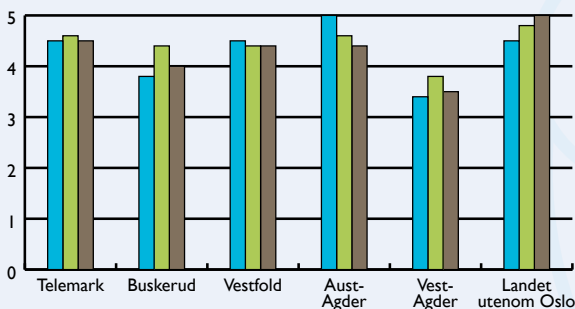
Telemark har i perioden en større andel elever på yrkesfag enn landsgjennomsnittet. Alle har en reduksjon i andel yrkesfag, størst i Telemark, fulgt av Aust-Agder.

Økonomisk belastning per lærling/lærekandidat

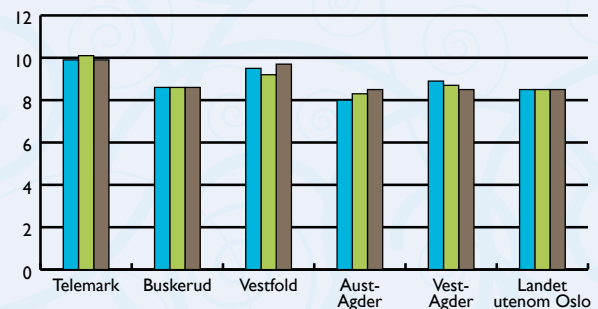
Telemark har i perioden brukt mer per lærling/lærekandidat enn sammenlignbare fylker og landsgjennomsnittet. Samtidig ser vi at Telemark som eneste fylke har en reduksjon i kostnader fra tidligere år. Telemark og Vestfold har høyest andel beståtte fag- og svenneprøver med hhv 92,6 % og 93,3 %.

Sluttet i løpet av året, alle klasser i %

Telemark har flere sluttet enn sammenlignbare fylker, men lavere enn landsgjennomsnittet. Det satses mye på å redusere antall sluttet, men det ligger stabilt på for høyt nivå. Telemark har økning av elever som ta omvalg på Vg1. På studieforberedende er det betydelig økning i antall som tar Vg1 på ny. 12,1 % av elevene på Vg1 yrkesfag er ikke i utdanning året etter.

Elever per lærerårsverk

Telemark har i perioden flere elever per lærerårsverk enn både landsgjennomsnittet og sammenlignbare fylker. Dette er et tegn på god effektivitet, og skyldes at Telemark har hatt høy oppfylingsgrad i klassene sammenliknet med andre fylker.

TANNHELSE

Med den nye tannklinikken i Skien er det realisert en viktig og ønsket strukturreform i tannhelsetjenesten. Et sterkt og mangfoldig fagmiljø tilbyr nå et bredt behandlingstilbud.

Foto: Minh Vu Vuong

Mål:

Sikre stabil bemanning på faglig forsvarlig nivå

Tannhelsetjenesten i Telemark skal bidra til reduserte sosial ulikhet i tannhelsen og øke tilgjengelighet til tannhelsetjenester

Ha rutiner som fremmer godt samarbeid med kommuner og andre for å sikre et oppsøkende og regelmessig tilbud om tannhelsehjelp til prioriterte grupper

Bidra aktivt til å rekruttere kandidater til spesialutdanning
Bedre økonomistyringen

Tannhelsetjenesten i Telemark har 123 ansatte fordelt på 17 offentlige tannklinikker. Organisasjonen har gjennomgått store forandringer og kan se tilbake på et produktivt og framgangsrikt år.

Resultater, måloppnåelse

Utviklingen av tannhelsen hos nøkkelårskullene har vært positiv det siste året. 80,5 % av 5-åringene, 51 % av 12-åringene og 17 % av 18-åringene har ikke hull. Dette reflekterer en trend fra de siste tiårene, som viser at godt samar-

beid mellom tannpleiere og tannleger og ulike samarbeidspartnere gir resultater.

Ferdigstillingen og innvielsen av den nye tannklinikken i Skien representerer en milepæl i utviklingen av tannhelsetjenesten i Telemark. Klinikken har et sterk faglig miljø med spesialister innenfor kjeveortopedi, kirurgi og periodonti samt allmenntannleger, tannpleiere og tannhelsesekretærer. Klinikken er universitetsklinikk og har et tett samarbeid med universitetet i Tromsø både innenfor tannlege- og tannpleierstudiet. Teknisk utstyr og lokaler for undervisning gjør den velegnet som foredragslokale. Den vil være et naturlig sentrum for utveksling av fagkunnskap, forskning og erfaringer, og er et kompetansesenter for tannhelsetjenesten. Samlet har dette gjort organisasjonen til en attraktiv arbeidsplass for tannhelsepersonell, og det er positiv utvikling av søkere til nye stillinger.

Tannhelsetjenesten har et særskilt ansvar for å drive oppsøkende og forebyggende virksomhet. Tannpleierne har gjort en betydelig innsats på dette feltet. Deres arbeid bør prioriteres ennå sterkere i framtiden. Tannpleiere har god kompetanse i å følge opp pasienter hvor

intensivert støtte er nødvendig for å oppnå gode resultater. De bidrar positivt til målet om resultatlikhet og ikke bare tilbudslikhet i tannhelsetjenesten.

Stabilitet og kontinuitet er viktig for å utvikle og etablere bred og solid kompetanse i tannhelsetjenesten. Det bidrar også til et sunt inntektsnivå og et levende fagmiljø. Disse satsingsområdene vil styrke vår evne til å sikre befolkningen det tannhelsetilbudet de har krav på.

Kompetansesenter Sør i Arendal skal stimulere og legge til rette for klinisk og pasientnær forskning, regional utdanning av spesialister og tilby videreutdanning for tannhelsepersonell. Telemark har kandidater som kan bidra aktivt her, noe som gir økt vitalitet i fagmiljøet og synliggjør fylkets kompetanse innen tannhelse.

Endringsbehov

Tannhelsetjenesten hadde et merforbruk på 4 mill. kr i 2011 og vil i 2012 ta initiativ til bedre økonomistyring. Den nye tannhelseloven kommer på høring våren 2012, og vil gi fylkeskommunen et ansvar for både å «sørge for» og å «følge med». Tannhelsetjenesten vil måtte vurdere roller og ansvar hos personellgruppene for å sikre optimal utnyttelse av ressursene i alle distrikt.

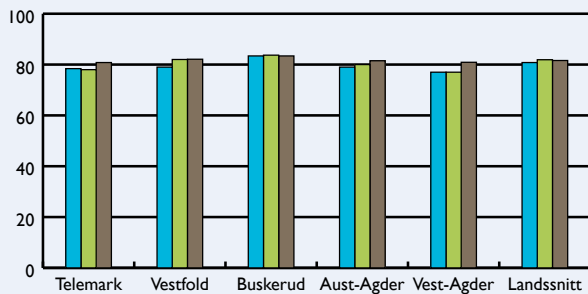
Når det gjelder tannhelsesekretærer er situasjonen foreløpig god. Mange i denne gruppen går av med pensjon kommende år, og fylkeskommunen må vurdere ulike tiltak for å sikre tilgang av nye medarbeidere.

Måloppnåelse/resultat for de enkelte brukergruppene	Mål	Res
5 åringer uten hull (%)	85	81
12-åringer antall hull	1,2	1,3
18-åringer antall hull	4,5	4,6
18-åringer med mer enn ni tenner med tannrøte	<10	13
Under tilsyn	95	97

Statistikk tannhelse

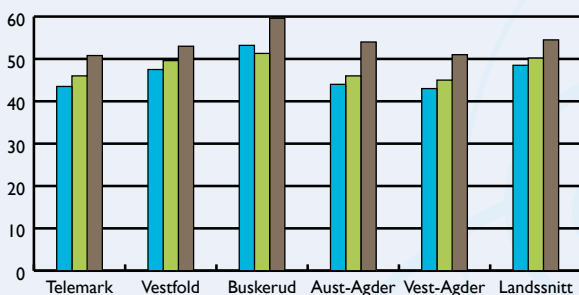
■ 2009 ■ 2010 ■ 2011

Andel 5-åringer uten hull i tennene, i %

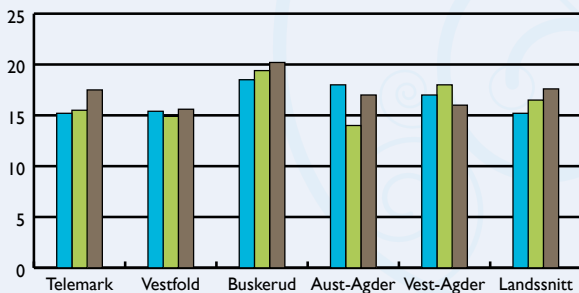
Tannhelsen hos 5-åringer viste en betydelig forbedring i 2011 etter å ha ligget under landsgjennomsnittet i mange år.

Andel 12-åringer uten hull i tennene, i %

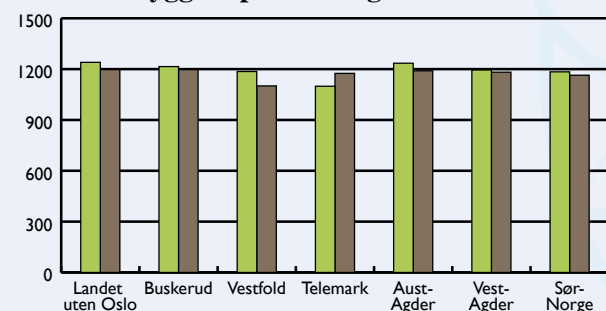
Hos 12-åringer ble det også en betydelig forbedring i tannhelsen i 2011, men målet om å være på landsgjennomsnittet er ennå ikke nådd. Samtidig ser vi at kvalitetsheving skjer i de fleste fylker. Telemark må strekke seg ekstra for å nå et stigende kvalitetsnivå på landsbasis.

Andel 18-åringer uten hull i tennene, i %

Tannhelsen hos 18-åringer i Telemark er betydelig forbedret og her ligger Telemark svært godt an i forhold til oppsatt mål.

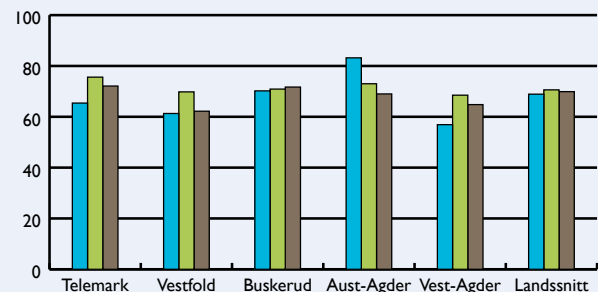
Antall innbyggere per tannlegeårsverk

Telemark har relativt lav tannpleierdekning sammenliknet med andre. Med stadig bedre tannhelse i befolkningen er dette en viktig faggruppe å bruke strategisk i videreutvikling.

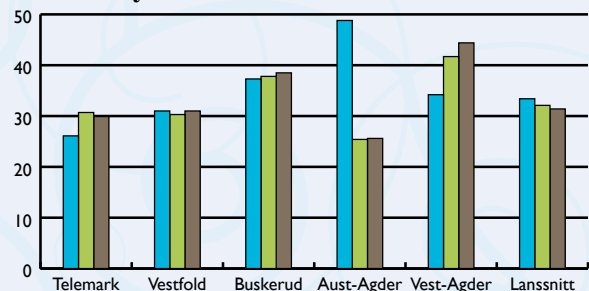
Andel 3-18 år, undersøkt og behandlet i %

Mål = 66 %

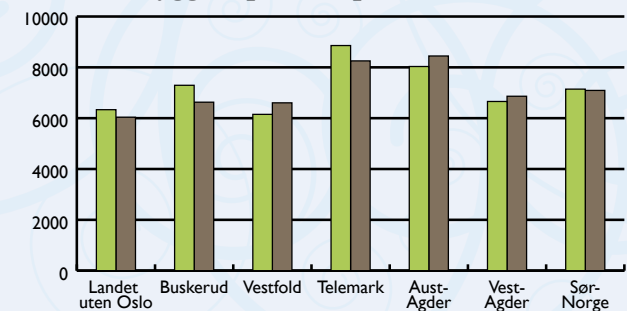
Hos barn og ungdom er tannhelsen blitt så god at innkallingsintervallene vurderes forlenget. Søkelyst må rettes mot å opprettholde eller forbedre kvaliteten på en effektiv måte. Telemark ligger over andre i kostnader per prioritert person under tilsyn.

Andel eldre og langtidssyke i hjemmesykepleie, under tilsyn i %

Tannhelsetjenesten vil iverksette tiltak for at kommunene informerer denne gruppen bedre om deres rettigheter til fri tannbehandling slik at andelen av pasienter under tilsyn kan økes.

Antall innbyggere per tannpleieårsverk

REGIONAL UTVIKLING

Fylkesordfører Terje Riis-Johansen var med på å låse tidskapselen etter grunnsteinsmarkeringen av det nye Sjøfartsmuseet/Vitenlaben i Porsgrunn 2. november 2011. Foto: Telemark Museum

Regional utvikling er et komplekst område. Det er mange temaer man skal arbeide med samtidig, som til sammen lager en ønsket utvikling. Til tross for at mange har arbeidet med temaet i flere årtier, er det fortsatt gjenstand for mye forskning for å finne ut hva som virkelig virker og i hvilken grad.

Telemark fylkeskommune er opptatt av å fylle sin rolle som regional utviklingsaktør – med innsats basert på kunnskap om hva som virker som helt essensielt. Forskningen som foregår i VRI Telemark er verdifull på dette området.

Prosessene som er gjennomført i planarbeidet med Regional plan for reiseliv og opplevelser og Regional plan for Nyskaping og næringsutvikling de siste to årene, har skapt en arena for mange av de viktigste utviklingsaktørene i Telemark. Det er etablert god samforstand rundt de utfordringene fylket står overfor og hvilke hovedområder en skal ha fokus på – der vi de neste årene skal utarbeide og gjennomføre konkrete handlingsprogram.

Handlingsprogram for 2012 ble utarbeidet gjennom en bred dialogprosess.

Blant de største tilskuddene:

- Tippemidler 30,5 mill. kr
- Bolystsatsing 3,4 mill. kr
- Regional FoU og Innovasjon 4,2 mill. kr
- Green Business Norway 1 mill. kr
- Interaktive Telemark fylkeskommune 1 mill. kr
- Vidva Vinn 0,85 mill. kr

Måloppnåelse og endringsbehov

Det oppnås gode konkrete resultater på blant annet satsingen på inkubator og næringshagearbeid. Eksempler er SIVA-godkjenning av næringshage i Kviteseid og 13 bedrifter knyttet til Tel-Tek inkubator i Porsgrunn.

Satsingen på å trekke til seg TV-produksjoner til fylket har også gitt synlige gode resultater. Farmen-prosjektet er et godt eksempel på hvilke ringvirkninger en TV-produksjon kan føre til.

Noen av målene er langsiktige. Det gjør det vanskelig å måle effektmål, der blant annet andre eksterne faktorer påvirker. Det gjelder for eksempel arbeidet med folketalls- og arbeidsplassutvikling.

Økonomifakta

Viktige finansieringskilder for regional utvikling i 2011:

Utviklingsmidler fra

KRD	62 mill. kr
Derav disponert av IN28 mill. kr	
Derav til kommunale næringsfond	7,4 mill. kr
Spillemidler til idrett mm.	31 mill. kr
Telemark interkommunale næringsfond	5,4 mill. kr
Forskningsmidler VRI	3 mill. kr
Oslofjordfondet	

16,8 mill. kr til Telemark (av totalt 54 mill for regionen.)

Digital infrastruktur

Telemark fylkeskommune bevilget i 2011 4,5 mill. kr til prosjekter for å bedre bredbåndsdekningen i fylket.

Viktige hendelser

- Vedtak om Regional plan for reiseliv og opplevelser og Regional plan for nyskaping og næringsutvikling
- VRI 2-søknaden godkjent, pekes ut som et godt eksempel nasjonalt
- Regional plan for Hardangervidda vedtatt i fylkestinget desember 2011
- Kviteseid fikk den første SIVA næringshagen i Telemark fylke
- Stiftelsen Rjukanbanen kom inn på både MD og KD sitt budsjett og er dermed knutepunktfinansiert
- Fredningsprosjektet langs Telemarkskanalen ble igangsatt, og skal være ferdig i 2014
- Nordsjøkommisjonen (NSC) sluttførte i oktober arbeidet med utviklingsstrategi for Nordsjøområdet; «North Sea Region 2020»

Nyskaping og næringsliv

Mål: Telemark fylkeskommune skal være en aktiv pådriver for nyskaping, FoU, næringsutvikling, friluftsliv, vannforvaltning og entreprenørskap i utdanning i Telemark

Resultater

Et av de spennende tiltakene for etablering av nye næringer i Telemark var at Telemark fylkeskommune ved fylkesutvalget gav Aketun Fisk AS konsesjon til å etablere oppdrettsanlegg for røye i Fyresvatn. Hvis Aketun Fisk AS lykkes med gjennomføring av prosjektet i 2012, vil dette gi Telemark et nytt næringsgrunnlag.

Aketun Fisk i Fyresdal ønsker å etablere et anlegg for oppdrett av røye i merder i Fyresvatn. Bedriften har god erfaring med rusefiske i det samme vannet og vil produsere matfisk av stedegen røye. I et anlegg med seks merder skal de produsere 300 tonn røye hvert år, basert på ei førmengde på inntil 330 tonn. Dette er en viktig pilot for Telemark og en av de få i landet.

Hele 11 Bolystøknader ble sendt Kommunal- og regionaldepartementet fra kommuner i Telemark i 2011. Søknadene ble først behandlet av Hovedutvalg for næringsutvikling som bevilget 3,6 mill. kr til 10 av prosjektene for 2011 og 2012. Tre av prosjektene fikk godkjent status fra KRD med 2,7 mill. kr til «Kom til Nome», 0,8 mill. kr til Økologisk stedsutvikling i Sauherad kommune og 0,5 mill. kr til «Dalen+» i Tokke kommune.

Virkemiddel for Regional FoU og Innovasjon (VRI)-satsingen bidrar til å øke kompetansen og styrke båndene mellom Høgskolen i Telemark, øvrige FoU-institusjoner og regionalt arbeids- og næringsliv.

Av flere positive prosjektresultat fra VRI i 2011 gir blant andre prosjektet Smart Produksjon svært gode resultater i prosessbedrifter og har i samarbeid med Universitetet i Bergen, CPAC (Universitetet i Washington) og ti bedrifter fått 6 mill. kr fra Oslofjordfondet.

Sauherad fikk 800.000 kroner til bolystprosjektet «Økologisk bolyst – bærekraftig utvikling av Norges frukthovedstad». Fra venstre: Bjørn Thore Andreassen, Jo Henning Kåsin, Eva Rismo (Kartfestivalen), Sveinung Lindtveit (varaordfører), Anja Hjelseth (politisk rådgiver i Kommunal og Regionaldepartementet), Hans Sundsvalen (ordfører), Nils Angard, Hilda Sørum (prosjektansvarlig for bolystprosjektet), Joar Settem og Øyvind Dahle (Kartfestivalen). Foto: Knut Slettemo

«Smart produksjon» er en metode for å redusere uønsket variasjon i prosesser og produksjon. Det er et mål at Smart Produksjon skal bli en ny, norsk standard for prosessindustri.

Måloppnåelse

Måloppnåelsen i de nye forvaltningsoppgavene har utviklet seg til å bli god og det forventes økende fokus på verdiskaping innen dette fagområdet. Fisk og vilt-oppfølgingen er nå på plass og alle vannområdeorganisasjonene er velfungerende.

Arbeidet med det nye næringshageprogrammet er godt i gang, og det forventes etableringer i 2012. Av bedriftsrettede midler fikk Innovasjon Norge Telemark overført 28 mill. kr til dette arbeidet i 2011.

Kommunale næringsfond er etablert med retningslinjer og ni kommuner får til sammen 7,4 mill. kr. Resultatene i entreprenørskap i utdanning innfris.

Store oppgaver

I tillegg til det som er omtalt ovenfor, har Team nyskaping hånd om en rekke andre ansvarsområder, som her nevnes i stikkordsform:

- Friluftsliv, jakt og fiske (bestandsforvaltning, aquakultur)
- Vann
- Rekruttering, kompetanse og likestillingsmidler til landbruket
- Reiseliv
- Oslofjordfondet
- VRI
- SIVA (næringshager/inkubatorer)
- Innovasjon Norge
- Entreprenørskap i utdanning
- Landbruk – forhandlingene og melding
- Bolyst og stedsutvikling
- Bioenergi

Kultur

Vest-Telemark Museums nybygg åpner 1. juni 2012. Foto: Vest-Telemark Museum

Mål: Fylkeskommunen har som mål å legge til rette for, samordne og styrke kulturinstitusjonene slik at de kan fungere bedre som lokale og regionale formidlere. Øke tilbudet av kunst og kulturopplevelser, spesielt rettet mot barn og unge. Ivareta og utvikle det rike engasjementet både i det formelle og uformelle organisasjonslivet og hos enkeltpersoner.

Resultater

Våren 2011 ble fylkeskommunens strategiplan for idrett/friluftsliv vedtatt. Planen vil danne grunnlaget for ny fylkeskommunal politikk på feltet i årene fremover.

Det ble fordelt 28,3 mill. kr i spillemidler til idrettsanlegg. En ny stipendordning for unge idrettstalent ble stiftet, med en ramme på 100 000 kroner. «Den kulturelle skolesekken» hadde 79 531 publikummere, fordelt på 120 grunnskoler og 13 videregående skoler. Hele 1691 konserter og forestillinger ble vist.

Med støtte fra Telemark fylkeskommune samarbeider Bamble og Kragerø kommune om å utvikle gode kystkulturtiltak. En sammenhengende kyststi fra Porsgrunn til Risør er under arbeid.

Arbeidet med «Telemarks historie» startet høsten 2011. Kostnadsrammen er på 12,5 mill. kr. Arbeidet skjer i samarbeid med Høgskolen i Telemark. Tilskuddet fra Telemark fylkeskommune er på 7,5 mill. kr.

Rammebevilgningen til kulturbygg på 2,2 mill. kr fullfinansiert bevilgningen på 7,9 mill. kroner til Vest-Telemark Museum. Arbeidet med nybygget til 80 mill. kr er i rute.

Høsten 2011 startet arbeidet med Porsgrunn Sjøfartsmuseum/Vitenlaben med kostnadsramme 60 mill. kr. Tilskuddet fra Telemark fylkeskommune er 7 mill. kr.

Fra 2012 får Rjukanbanen et årlig tilskudd på 2,5 mill. kr fra Kulturdepartementet. Med 3 mill. kr fra Miljøverndepartementet er banen knutepunktfinansiert. Samlede offentlige tilskudd er 7,4 mill. kr, hvor fylkeskommunens bidrag er på 600 000 kroner.

Måloppnåelse og endringsbehov

Teamet har arbeidet aktivt innenfor de administrative og økonomiske ressurser vi har, og er tilfreds med grad av måloppnåelse for 2011.

Kulturinstitusjonene er styrket med investeringstilskudd, utviklingsmidler, fylkeskommunal rådgiving og nettverks-

samarbeid. Fylkeskommunen følger også opp med tildelingsbrev, møtevirkosomhet og kontinuerlig dialog.

De økonomiske ringvirkningene av investeringene er omfattende. Investeringer i museumsbygg, idrettsanlegg og kulturbygg skaper arbeidsplasser.

Utvikling av festivaler og større årlige idretts- og kulturarrangement gir inntekter til lag og organisasjoner, nye arbeidsplasser på hel- og deltid og økonomiske ringvirkninger for næringslivet. Samtidig øker attraktiviteten og tilbudet for både telemarkinger og turister.

Sammenlignet med situasjonen i andre fylker er museumsbudsjettene lave, og en sentral utfordring framover er å samarbeide med museene om tilgang til større statlige tilskudd. Etter at det er investert i museumsbygg er det nå viktig å løfte fram formidlingen av samlingene. En avklaring av eierskapsmodellen for Teater Ibsen bør skje i 2012.

Industriarbeidermuseet overtar ansvaret for Rjukanbanen i 2012. Det er viktig å få til en smidig virksomhetsoverdragelse.

Å arbeide for godt samarbeid mellom kommuner og kulturinstitusjoner står sentralt. Ved å inngå spleiselag kan man arbeide for å få ut fylkets naturlige andel av midlene som ligger i Kulturløftet.

Økonomifakta

Netto drift kulturområdet:
37,9 mill. kr, fordelt på:

- Faste overføringer til kulturinstitusjoner: 23,5 mill. kr
- Tilskudd til frivillige fylkesdekkende organisasjoner: 7,7 mill. kr
- Fri ramme for tilskudd til prosjekt, tiltak, stipender, priser etc.: 1,5 mill. kr
- Administrative kostnader: 5,2 mill. kr

Kulturminnevern

Mål: Kulturminnevernet skal arbeide for at mangfoldet av kulturminner blir best mulig ivaretatt og nyttiggjort, og bidra til at Telemarks kulturarv blir forstått og brukt som premiss og ressurs for framtidig bruk og utvikling av landskap, areal, bygninger og anlegg

Målsettinger fra Stortingsmelding nummer 16 «Leve med kulturminner» ligger dessuten til grunn for kulturminnevernets arbeid.

Resultater

For første gang på en årrekke var alle eksisterende stillinger besatt ved utgangen av 2011. Det er nå sju faste saksbehandlerstillinger, inkludert teamleder. I tillegg kommer to faste feltarkeologstillinger, finansiert gjennom oppdragsvirksomhet. En prosjektstilling er knyttet til UNESCO-arbeidet, og Fylkestinget har bevilget midler til prosjektstilling fra 2012 for fredning av Bandakkanalen.

Prosjektet Fredningsgjennomgangen ble fullført som planlagt. Det er positivt både for offentlig forvaltning og eiere/brukere av anleggene.

Telemark fikk 2,46 mill. kr over statsbudsjettet til å sette i stand fredete bygg og anlegg i privat eie. Dette er noe mindre enn fjoråret og lavere enn behovet. Kulturminnevernet har gjennom året fulgt opp 25 til 30 istandsettingsprosjekter.

I 2011 ble det gjennomført en svært omfattende arkeologisk felt sesong med 22 midlertidige ansatte arkeologer, som tilsvarer cirka 7,5 årsverk. Gjennom dette ble traséene for Nettforsterkning Grenland og E18 gjennom Bamble registrert. I tillegg kom små og mellomstore prosjekter.

Totalt er det sendt ut rapport fra cirka 65 undersøkelser. I 50 % av disse var det funn av automatisk fredete kulturminner.

Befaring våren 2011 i forbindelse med takomlegging på vedtaksfredet loft i Seljord.
Foto: Gunnhild Randen

Kulturminnevernet skal øke kunnskap om kulturminner, kulturmiljø og (for-)historie både hos offentlige og private aktører. Ut over formidling gjennom ordinær drift og saksbehandling, bidro vi i 2011 med rådgivning i prosjektene Drømmemila og Kultur- og Naturreisen, og i Utvalgte kulturlandskap i landbruket (Jomfruland og Stråholmen), samt deltok i styringsgruppe for Kulturhistorisk museums utgravinger langs Eidangerparsellen.

Et aktivt samarbeid med lokale krefter har resultert i at kulturminneområder på Håsårudhåttan i Bø og Sandven i Tinn nå er tilrettelagt for besøkende.

Videreføring av samarbeid med Statens Naturoppsyn sikret ivaretakelsen av flere tilrettelagte kulturminner. Gjennom deltakelse i Miljøforum bedres både egen og politiets kompetanse på kulturminnekriminalitet. Teamet har økt sin formelle kompetanse innen Kulturminnerett gjennom etterutdanningsstudier for seks medarbeidere.

Måloppnåelse og endringsbehov

Målet om fullføring av igangsatte fredningssaker og revisjon av Fredningsplanen fra 1995 er ikke

nådd. Det skyldes at revideringen av innholdet i Fredningsplanen fra 1995 ikke er ferdig. Dette er en prosess i samarbeid med Riksantikvaren. Begge disse forutsetningene er endret for 2012 og fylkeskommunen ser optimistisk på dette arbeidet framover.

Telemark tildeles for lite midler fra Riksantikvaren til istandsetting av fredete bygg og anlegg. Det er også mangel på håndverkere med antikvarisk kompetanse. Fylkestinget vedtok i juni 2011 å sende brev til Miljøverndepartementet hvor disse forholdene ble påpekt.

Nasjonale mål for slike kulturminner kan ikke nås før det satses mer fra nasjonalt nivå.

Det finnes ingen kvalitetssikret samlet oversikt over automatisk fredete kulturminner i fylket. Inntil dette foreligger kan vi ikke vurdere grad av måloppnåelse jmført med nasjonale målsettinger. Videre er dette et praktisk og juridisk problem både for forvaltningen og for eiere/utviklere i områder hvor det er registrert automatisk fredete kulturminner.

Internasjonalt arbeid

Europeiske partnere i Interreg IVB Low Carbon Cluster-prosjektet i diskusjon.
Foto: Thrond Kjellevoid

Mål: Telemark fylkeskommunes internasjonale strategi skal gjøre det lettere for både offentlige virksomheter og private aktører i Telemark å arbeide med internasjonale utfordringer og muligheter. Den internasjonale virksomheten har som hovedmål å gjøre Telemark til et mer attraktivt sted å bo, arbeide, drive næringsvirksomhet og besøke

Resultater

Team internasjonalt har utviklet fire strategiske innsatsområder for å nå sine mål; internasjonale arenaer, kompetanse, møteplasser og prosjektutvikling/prosjektassistanse.

Nordsjøkommisjonen (NSC) sluttførte i oktober 2011 arbeidet med en utviklingsstrategi for Nordsjøområdet; «North Sea Region 2020», som peker ut framtidige prioriteringer og samarbeid i området. Dokumentet blir presentert for Nasjonalstatene og EU-kommisjonen. Nordsjøkommisjonen gjennomførte sin årlige konferanse og generalforsamling i Brugge, Belgia, med 350 deltakere.

Gunn Marit Helgesen, fylkesutvalgsleder og opposisjonsleder i Telemark ble

i september valgt til nytt norsk byråmedlem i CPMR under generalforsamlingen i Århus. Dermed beholder hun vervet som første visepresident i organisasjonen.

Croftholmen og Porsgrunn videregående skoler har fulgt opp sine samarbeidsavtaler med Hubei, Kina med gjenbesøk. Det ble dessuten igangsatt prosjekt om internasjonalisering av Notodden vgs. i regi av Telemarksforskning. 392 000 kroner ble bevilget til internasjonaliseringsprosjekt i videregående skole.

Telemark fylkeskommune har gjennomført seminarserie om internasjonalisering (Telemark Ski på Gaustablikk og Local Open Days-arrangement) og hatt møter

med kommuner, skoler og andre aktører om europeisk prosjektsamarbeid. Vi har også hatt fire åpne møter om prosjektutvikling med 300 deltakere, oppfølgingsmøter med Notodden kommune, Grenlandssamarbeidet og Maritimt forum Sør-Øst om de internasjonale intensjonsavtalene, og det har vært dialogmøter med Innovasjon Norge og Høgskolen i Telemark.

Det ble tildelt 500 000 kroner i internasjonaliseringstilskudd til 20 kommuner/samarbeidspartnere til utvikling av internasjonale prosjekter i fylket. Vi har jobbet med å utvikle nye prosjekter som Clean North Sea Shipping, internasjonalisering i Dream Mile (Nome kommune) og Landscape and the Legends (Seljord kommune). Telemark fylkeskommune har arbeidet nært i forbindelse med Teltek (Low Carbon Regions), Green Business Norway (Polen), IKT Grenland (Danmark) og deltar i blant annet cruiseprosjekter med Telemarkreiser og Grenland Havn.

Måloppnåelse og endringsbehov

Det ble gjennomført mange aktiviteter i 2011 med grunnlag i våre strategier, og det er grunn til å si seg fornøyd med måloppnåelse for områdene internasjonale arenaer, møteplasser og prosjekter.

På grunn av lite norske midler igjen på Interregprogrammet er interessen for norsk deltakelse liten. Fokus mot nye programområder som EØS for midler bør vurderes.

Kinasamarbeidet på vent

Siden 2005 har Telemark fylkeskommune samarbeidet med provinsen Hubei i Kina. I 2007 ble det inngått en vennskapsavtale.

Det har vært flere besøk og gjensidig delegasjoner fra begge regioner. Dessuten har Telemark og Hubei samarbeidet om flere arrangement, bl.a. Hubei-Norway Week 2007, Hubei-Norway Week 2009, Expo

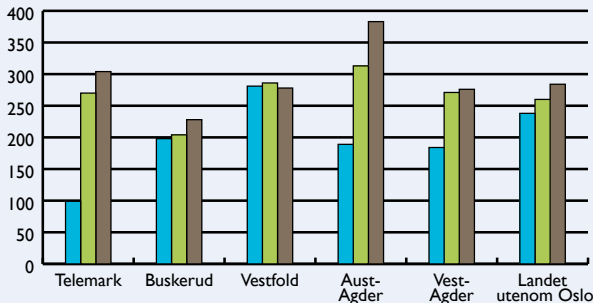
2010 Norway-Hubei Days og China 2011. Samarbeidsavtalen fikk i 2010 den kinesiske prisen for beste europeiske samarbeid mellom Kina og Europa.

I oktober 2011 ble arbeidet midlertidig stanset på politisk nivå, på grunn av den politiske situasjonen mellom Norge og Kina. Det er fortsatt aktivitet på bedrifts- og skolenivå i Telemark overfor Kina.

Statistikk regional utvikling

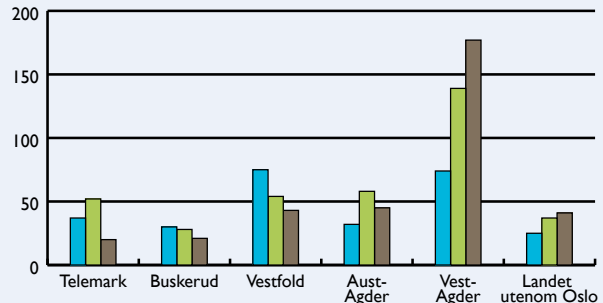
■ 2008 ■ 2009 ■ 2010 ■ 2011 ■ Etablering ■ Vekst ■ Lønnsomhet

Netto driftsutgifter kultur pr. innbygger i kr

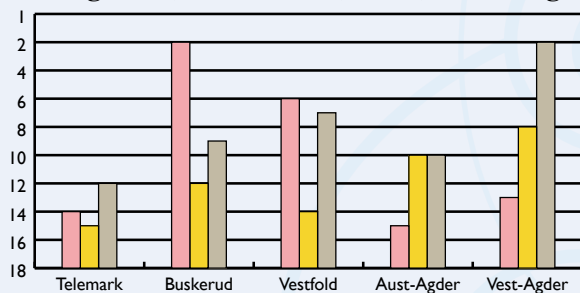
Investeringsformål til museum (5 mill. kr) og overskytende spillemidler til idrett (11 mill. kr) er med på å øke 2011-tallet for Telemark med 96 kr.

Netto driftsutgifter kulturminnevern pr. innbygger i kr

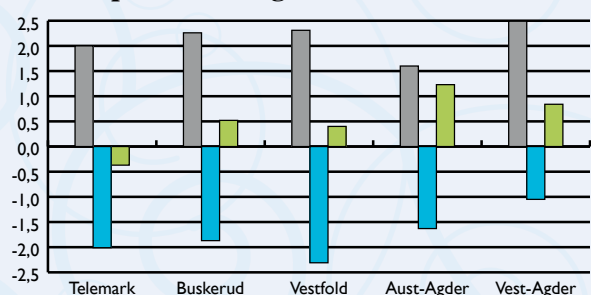
Reduksjonen i netto driftsutgift skyldes i all hovedsak betydelige inntekter fra prosjekter som E18 og Eidangerparsellen. Unntas dette, er Telemarks nivå litt under landsgjennomsnittet.

Nærings-NM, lønnsomhet, vekst, etableringer

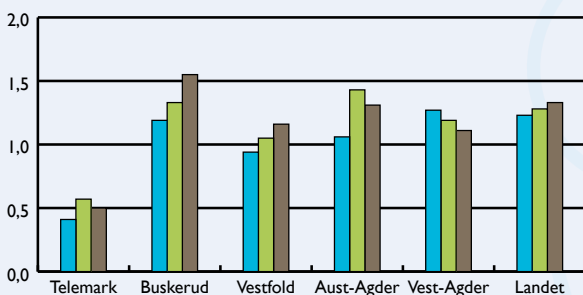
Grafen representerer de enkelte fylkenes rangering blant 19 fylker i perioden 2006 – 2010. Kort søyle = lav rangering. «Etableringer» står for antall nyregistrerte foretak i prosent av eksisterende. «Lønnsomhet» står for andel foretak med positiv resultat før skatt. «Vekst» står for andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen.

Arbeidsplassutvikling

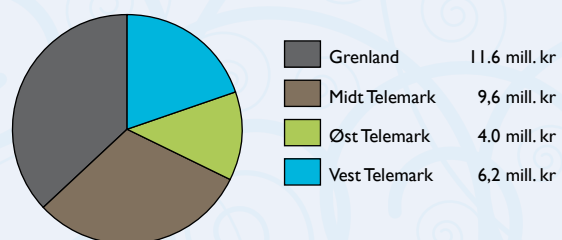
Tabellen illustrerer endringen i antall arbeidsplasser. Etter en positiv utvikling i 2008, hadde alle fylkene en nedgang i antall sysselsatte etter arbeidssted i 2009. I 2010 var Telemark det eneste av fylkene med fortsatt nedgang i tallet på sysselsatte etter arbeidssted. Årsaken er en kombinasjon av reduserte industriarbeidsplasser og ikke stor nok vekst i andre næringer.

Folketallsutvikling

Telemark har over lang tid hatt svak folketallsutvikling. De siste 3 årene har Telemark hatt en folketallsvekst på 1,48 %. Det plasserer Telemark på 16. plass av alle fylkene.

Regionvis fordeling av KRD-midler (551.60)

Under Grenland regnes alle seks kommuner i Grenlandssamarbeidet. Tallene inkluderer kommunale næringsfond. I tillegg kommer Telemarksprosjekter og prosjekter som inkluderer flere regioner med til sammen 43 mill. kr. Av dette er overføringer til Innovasjon Norge 28 mill. kr.

AREAL OG TRANSPORT

1. desember åpnet en etterlengtet gang- og sykkelvei fra Gullkopp til Dalen. Ordfører i Tokke, Hilde A. Vågslid, klypte snoren under oppsyn av fylkesordfører Terje Riis-Johansen. Til venstre står lensmann i Kviteseid Geir Kjartan Lid og barn fra Tokke skule. Foto: Stein Olav Lie

Regional og kommunal veiledning

Mål: Fulle rollen som regional planmyndighet ved å være rettleider og diskusjonspartner for kommunene sikre at statlige og regionale interesser blir tatt vare på i kommunale planer

Resultater

I 2011 har fylkeskommunen sammen med Fylkesmannen hatt en plansamling og bidratt med å forberede kommunene til arbeid med kommunale planstrategier. Miljøverndepartementet (MD) støttet dette med 0,3 mill. kr. Det er arrangert 13 møter i planforum med råd og innspill til kommunale planforslag.

I 2011 har fylkeskommunen gitt uttalelser til 168 kommunale regulerings- og arealplaner som har, eller kan få, følger for regionale interesser. Fylkesutvalet har varslet innsigelse til fem kommunale arealplaner, men alle er løst i dialog med kommunene.

Fra 1. januar 2011 har fylkeskommunen gått inn i et kartsamarbeid med Fylkes-

mannen i Telemark og Fylkesmannen i Buskerud. Kartverktøy på nett er gjort tilgjengelig for saksbehandlere på fylkeskommunens intranett og for andre på www.telemark.no. Kartverktøyet skal også kobles sammen med sak/arkivsystemet.

Måloppnåelse

Planuttalelser er gitt innen fastsatte frister. Det har vært tett dialog med kommunene gjennom enkeltsaker og planforum. Det er en utfordring å håndheve regionale interesser, spesielt når flere av de regionale planene har behov

for revidering. Det er ellers krevende å koordinere uttalelser internt på fylkeshuset, slik at kommunene får en samlet vurdering fra alle fylkeskommunens ansvarsområder.

Arbeidet med kommunale planstrategier tok til i 2010 og avsluttes i 2012. Det gir vesentlig mer arbeid for fylkeskommunen. Dette skal kobles opp mot fylkeskommunens eget arbeid med regional planstrategi.

Endringsbehov

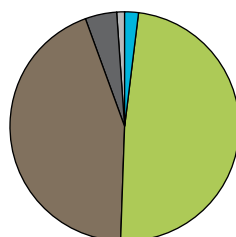
For å sikre gjennomslag for de regionale planene må regionale interesser sikres gjennom tett dialog, og om nødvendig ved bruk av innsigelser.

Regional planstrategi er vesentlig for å avklare hvilke planer som bør revideres eller utarbeides for å sikre de regionale interessene.

For å komme i en konstruktiv dialog med kommunene bør det brukes mer ressurser på de overordna kommunale planene framfor de mer detaljerte reguleringsplanene. Samarbeid på tvers internt i fylkeskommunen bør utvikles videre.

I 2012 blir det et spesielt fokus på å følge opp kommunenes arbeid med planstrategier, koblet opp mot fylkeskommunens arbeid med regional planstrategi. Om mulig vil vi også i år søke støtte fra MD for å styrke vår veiledningsrolle.

Prosentfordeling av netto driftsutgifter innen areal og transport

Transportordn. for funksjonshemmede	1,1 %
Båtruter	4,4 %
Bilruter (inkl.skoleskyss)	43,7 %
Fylkesveier	48,6 %
Lokal og regional utvikling	2,2 %

Fylkesveier

Mål: Fylkeskommunen vil legge til rette for en attraktiv og bærekraftig utvikling ved å sikre et trafikksikkert og funksjonelt fylkesvegnett

Delmål:

- Stoppe forfallet på strategisk viktige og viktige veier, samt gjøre krisetiltak på andre fylkesveier med dårlig standard ved prioriteringer av vedlikeholdstiltak
- Prioritere framkommelighet på strategisk viktige veier, trafikktrygghet samt miljøvennlig transport i Grenland ved investeringer

Resultat

Bevilget 189 mill. kr netto til drift og vedlikehold. Dette er ca. 75 % av totalt behov.

48,1 mill. kr gikk til asfaltering og oppmerking. Det ble asfaltert 63,8 km fylkesvei og 2,4 km GS-vei. Tilstanden er noe bedret på strategisk viktige og viktige veier, mens øvrige fylkesveier ble dårligere.

19,8 mill. kr gikk til bruvedlikehold. De største tiltakene gjaldt Brevik bru og Gvarv bru.

For Vinje, Rjukan og Grenland ble det inngått nye kontrakter høsten 2011. Kostnadene for disse økte i snitt med 40 %.

Totalt investeringer var på 234,7 mill. kr. Det desidert største prosjektet er rehabilitering/oppgradering av Jønjljo og Prestura tunneler på Fv37 for 141 mill. kr. I behandlingen av 2. tertialrapport ble det vedtatt økt låneopptak med inntil 35 mill. kr til dekning av merkostnader ved opprusting av Tinnsjøtunellene.

Gang/sykkelveiprosjektet Gullkopp-Dalen ved fv38 er gjennomført ved at Tokke kommune har forskuttert midler. Totalt til GS-veier er det benyttet 14,7 mill. kr. Det er gjennomført trafikksikkerhetstiltak for ca. 10,2 mill. kr, til kollektivtiltak ca. 3 mill. kr, og til planlegging 11,7 mill. kr.

Det er arbeidet for å få fylkesveier inn som tema i neste NTP (2014-23).

Tunnelene Jønjljo (760 meter) og Prestura (1380 meter) på Tinnsjøvegen fylkesvei 37 ble rehabilitert i 2011. Foto: Statens vegvesen

Fylkeskommunen deltok på høring om statsbudsjettet, der byggestart E134 Gvammen – Århus og framdrift for E18 har stått sentralt. I statsbudsjettet er det avsatt 40 mill kr for oppstart i 2012 på E134, og planarbeidet for E18 Rugtvedt – Dørdal er prioritert og i rute.

Måloppnåelse

Det er et godt samarbeid med Statens veivesen om systematiske forbedringer. Strategien for tiltak på fylkesveinet er følges, men det er en utfordring å skjøtte øvrige fylkesveier. Selv om det kalles «brannslukkingstiltak», kan kostnadene være betydelige.

Planlagte oppgaver er i det aller vesentligste gjennomført, med noen forsinkelser. Det er bekymring knyttet til planleggingskapasiteten, og formelle prosesser tar ofte langt mer tid enn antatt.

Tunnelarbeidene på fv37 var et betydelig løft. Fortsatt er det stort behov for tiltak i andre tunneler. Det foreligger tilsynsrapport for Porsgrunnstunnelen, der avvikene krever relativt store utbedringskostnader.

Endringsbehov

Ekstremvær gir også i Telemark større problemer. I 2011 var det tre tilfeller med mye lokal nedbør. Det medfører økonomiske belastninger og stiller krav til beredskap og trafikkavvikling.

I diskusjonen om vei til havn i Grenland kom det fram at strekningen mellom E18 og Brevik (Norcem) er riksvei og ikke fylkesvei. I 2010-11 fikk den fylkeskommunale midler til drift og vedlikehold, samt midler til vedlikehold av Breviksbrua og Høgenheitunnelen. Dette vil fylkeskommunen søke å få refundert fra staten.

Det vil i 2012 bli fremmet en egen sak om minimumsstandard på øvrige fylkesveier.

Økonomifakta

Tall i mill. kr

Drift og vedlikehold (netttotal)	189
Driftskontrakter	99,8
Annen drift	19,3
Asfalt/dekke/merking	48,1
Bruer	19,8
Annet	2
Investeringer (bruttotall)	234,7
Oppgradering/rassikring)	194,8
Trafikksikkerhetstiltak	10,2
Gang- og sykkeltiltak	14,7
Miljø- og servicetiltak	0,3
Kollektivtiltak	3
Grunnerverv/planlegging	11,7

Kollektivtransport

Telemark Kollektivtrafikk AS og Nettbuss Sør AS fusjonerte i 2011. Kollektivtrafikkavtalen er videreført i Nettbuss Sør AS som er overtakende selskap. Foto: Birgitte Hellstrøm

Mål: Målsettinger i tråd med kollektivplanen:

- Kollektivtilbud som sikrer mobilitet for alle fylket, særlig de uten bil
- Redusere negative miljøeffekter med økt bruk av kollektivtransport
- Styrke kollektivtilbudet og gi mer effektiv ressursbruk
- Bedre regional utvikling når folk og næringsliv i distriktene kan nå utdanning, arbeidsplasser og andre tjenester gjennom kollektivtilbudet

Resultatmål for distriktene:

- Kort sikt, før 2013: Opprettholde dagens tilbud ved enkle utbedringer
- Lang sikt, før 2020: Bestillings-transport etablert

Resultatmål for Grenland:

- Kort sikt, før 2013: Øke dagens kollektivdel av alle reiser med 30 %
- Lang sikt, før 2020: Øke dagens kollektivdel med 100 %

Resultater

I 2011 overførte fylkeskommunen 216 mill. kr til VKT, for å videreføre rutetilbudet fra 2010 og gi løvbestemt skoleskyss. Det er produsert ca. 8,7 mill rutekilometer, som planlagt.

En del av skoleskyssen må utføres med drosje eller av foresatte. Utgiftene til

skoleskyss med drosje har hatt en positiv utvikling.

Årets kundetilfredshetsundersøkelse viser en tilbakegang på 2 poeng fra sist gang. Med 69 poeng av 100 mulige scorer Telemark som gjennomsnittet for slike undersøkelser. Tre områder er spesielt viktige for reisende i Telemark: antall avganger i helger, billettpriser og presisjon på avgangstidspunkter.

Det er inngått nye avtaler om kollektivtrafikk og skoleskyss utenfor Grenland og Kragerø fra 28. juni 2011. Ruteproduksjonen er videreført med noen effektiviserings- og forbedringstiltak. Kvaliteten er hevet gjennom nytt

materiell, universell utforming og mindre utslipp. Det er krav om sitteplasser og setebelter i de bussene som brukes til skyss av grunnskoleelever med rett til fri skyss, men det er vanskelig å få elevene til å bruke beltene. Avtalene har medført økte kostnader.

Telemark Kollektivtrafikk AS og Nettbuss Sør AS fusjonerte i 2011. Kollektivtrafikkavtalen er videreført i Nettbuss Sør AS som er overtakende selskap. VKT melder om god kvalitet på rutekjøringen og lite kundeklager. Det registreres noe forsinkelser forårsaket av trafikale forhold.

Tilbudet om TT-fellesturer er videreutviklet av VKT under navnet «Flexi-ruter». I andre halvår ser det ut som gjennomsnittlig antall passasjerer per avgang har gått litt ned, til tross for et omfattende informasjonsarbeid.

Alle selskapene i Telemark har, med unntak av Telemark Bilruter, fått installert elektroniske billettmaskiner. Det gir mange fordeler for kunden, selskapene og VKT.

Det er inngått avtale om levering av sanntidsinformasjonssystem i Grenland, med visningsskjermer på utvalgte holdeplasser og knutepunkt. Systemet er planlagt i drift 1. halvår 2012. VKT har lansert en app til smarttelefoner for å gjøre bussreisen enklere.

Det nasjonale prosjektet kollektivtransport i distriktene (KID), har delfinansi-

Reisestatistikk

Passasjerutviklingen i Telemark viser en nedgang på 0,6 % sammenlignet med 2010. Det er nedgang i antall reiser hos Telemark Bilruter, Telemarkekspressen, Nettbuss Drammen og Drangedal Bilruter fra 1 % til 6 %. Der Tinn Billag kjører er det derimot registrert en vekst på 1 %.

I Grenland og Kragerø, hvor Nettbuss Sør er operatør, viser passasjerutviklingen en vekst på

1,2 %. I desember var det hele 8,7 % flere enn i desember året før. Grunnen kan være økt markedsføring og tilbud om gratis buss to lørdager.

Ferjetrafikken i Porsgrunn og Kragerø viser en nedgang på henholdsvis 1 % og 7 %.

Totalt i Telemark er det registrert 5,2 mill. kr reiser, hvorav 3,1 mill. kr er utført i Grenland og Kragerø.

ert Kollektivterminalbygg på Notodden, Suleskar-ekspressen og styrking av ekspress-/helserte Rjukan-Grenland.

Måloppnåelse

Kollektivplan for Telemark har lagt grunnlaget for en mer systematisk utvikling av kollektivtransport i fylket og for framtidige prioritering av ressursene.

Det er uheldig at passasjertallet har hatt en negativ utvikling. Det er heller ikke tilfredsstillende at kundetilfredsheten er synkende, selv om det er lite. En rekke nye tiltak for å øke attraktiviteten i Grenland, samt elektronisk billettering for hele Telemark, bør kunne gi resultater på sikt.

I tillegg bør det arbeides mer med skoleskyssordningen. Kommunene er svært opptatt av denne, og det er viktig at denne framstår tydelig og robust.

Endringsbehov

En rekke lovende prosjekter er i gang for å tilrettelegge for og stimulere til bruk av kollektivtrafikk i hele fylket. Eksempler er koordinering av rutetider, sanntidsinformasjon, universell utforming av holdeplasser, ny kollektivterminal på Notodden, flexiruter.

I 2010 og 2011 er det brukt belønningsmidler for å styrke busstilbudet i Grenland. Telemark fylkeskommune har fått belønningsmidler i 2012 som kan nyttes til dette, men det er ikke anbefalt å nytte midlene til drift når det bare er for et år av gangen. En fireårig avtale vil kunne gi bedre muligheter for dette.

Bratsbergbanen

Staten overtok togdriften på Bratsbergbanen fra 2011 med forutsetning om økning til 100 000 passasjerer før april 2013. Fylkeskommunen har i samarbeid med aktuelle aktører laget en strategiplan for å nå målet, og NSB har etablert billettssystem og rutiner som gir bedre passasjerstatistikk.

Fra januar til og med juli ble det registrert ca. 26 000 passasjerer totalt. Kurven faller, og det kan skyldes

I Grenland og Kragerø viser passasjerutviklingen en vekst på 1,2 %. I desember var det hele 8,7 % flere enn i desember året før. Foto: Birgitte Hellstrøm

Kostnadsutviklingen tilsier at det kan bli krevende å oppfylle målet i kollektivplanen om å øke passasjertall i Grenland med 30 % og opprettholde dagens kollektivtilbud i distriktene i perioden 2010 til 2013.

Kostnader til skoleskyss i 2012 er usikre. Det er forventet kostnadsøkning innen SFO-skyss. Telemark har en høy del elever med rett til ordinær skuleskyss og spesialskyss sammenlignet med andre fylke. Det er et omfattende arbeid å finne tiltak for å redusere disse utgiftene, samtidig med å ha en god dialog med kommunene for å oppnå felles forståelse for løsninger.

mange innstilte avganger. Fra 4. april til 20. juni ble 23 % avganger avlyst og erstattet av maxitaxi. NSB har bare to dieselvognsett og ingen reservevogner på strekningen, og det gjør driften veldig sårbar.

Elektrifisering vil gjøre det mulig å sette inn mer materiell, men finansiering av dette er ikke avklart. I juli ble banen stengt etter vannskader på Notodden stasjon, og åpnes ikke igjen før 1. juni 2012.

Situasjonen krever at fylkeskommunen videreutvikler sin kompetanse på området generelt og sin bestillerrolle overfor VKT spesielt, slik at vi kan fremme gode søknader til statlige finansieringsordninger og bidra med gode og kreative løsninger på et felt som er preget av store utfordringer.

Belønningsordningen

2,5 mill. kr fra den statlige belønningsordningen ble brukt til å kjøre dubleringsbusser i Grenland i rushtida.

På vegne av Bystrategisamarbeidet søkte fylkeskommunen om fireårig belønningsavtale for 270 mill. kr i 2011.

I september 2011 fikk Telemark 25 mill. kr i belønningsmidler, samt invitasjon til forhandling om en fireårig avtale, 2012 – 15. Fordelingen ble vedtatt i desember, og pengene vil brukes i 2012.

Bystrategi Grenland

5. september 2011 ble det kjent at regjeringen vil bevilge 100 mill. kr til Eidangerparsellen i statsbudsjettet for 2012. Terje Riis Johansen (Sp), samferdselsminister Magnhild Meltveit Kleppa (Sp), utdanningsminister Kristin Halvorsen (SV) og stortingsrepresentant Terje Lien Aasland (Ap) feirer begivenheten med bløtkake. Foto: Jan Fredrik Vinje

Mål:

Grenland før 2020: et nasjonalt ledende byområde med 30 % lavere klimautslipp
Transportutviklingen i Grenland er innen 2020 gjennomført i tråd med vedtak av KVVU
Arealutviklingen i Grenland fram mot 2020 får høy arealeffektivitet innen bybåndet, senterstrukturen og langs kollektivaksene
Samarbeidsarenaen i Grenland drøfter saker av regional betydning over kommunegrensene

Resultat

Bystrategisamarbeidet består av Skien, Porsgrunn, Bamble, Siljan, Statens Vegvesen, Jernbaneverket og fylkeskommunen. Konseptvalgutredning (KVVU) for Grenland ble ferdig i 2010 som grunnlag for videre arbeid med Bypakke Grenland. Den skal behandles i regjeringen. En mulighetsstudie for brukerfinansiering av Bypakke Grenland ble behandlet i kommuner og fylkeskommune med felles vedtak om å videreføre arbeidet.

Måloppnåelse

Det er en viktig oppgave å få politiske vedtak i 2012 om Bypakke Grenland, slik at det kan behandles en bompengeproposisjon i Stortinget i 2013. Bystrategisamarbeidet er godt innarbeidet politisk og administrativt i kommunene og blant andre aktører, men det er et utfordrende og sårbart arbeid som krever oppfølging. Det gjelder å bringe enigheten videre til konkrete planer og resultater, slik at en kan starte med konkrete tiltak i Bypakke Grenland i 2014.

Havn

Mål: Regionalt planverk for havnestruktur i Grenland og kystsona i Telemark

Regional planstrategi 2010-12 sier at det skal lages en «Regional plan for kystsona/havneutvikling» i planperioden. Etter ønske fra Grenland Havn IKF er planarbeidet utsatt. Når arbeidet settes i gang er det viktig å få avklart eventuelt samarbeid med Vestfold.

Jernbane

Mål: Å påvirke utbyggingen av jernbanen slik at den er så effektiv og attraktiv at det blir mulig å overføre trafikk fra bil og fly til jernbanen

Resultater

Eidangerparsellen fikk et gjennombrudd i september 2011 da Samferdselsministeren lovet byggestart på strekningen og 100 mill. kr i 2012. I januar i 2012 kom beskjed fra Samferdselsministeren om at banen skal bygges med dobbeltspor.

Etter oppmodning fra fylkeskommunen er utvikling av Porsgrunn stasjon, som knutepunkt og forbindelse til ny Grenlandsbane med i Jernbaneverkets utredning for InterCity-triangelen. Fylkeskommunen deltar i prosessen.

Det er gjort en mulighetsanalyse for jernbanen i Telemark for å se alle baneavsnitt i sammenheng og få best utnytting av jernbaneinfrastrukturen i fylket. Det gjelder å få til et tjenlig og velorganisert ruteopplegg for hele regionen når den nye Sørvestbanen blir etablert gjennom Grenland.

Fylkeskommunen har hatt og vil videreføre dialogen med NSB om ruteendringer på våre tre jernbanestrekninger; Sørlandsbanen, Bratsbergbanen og Vestfoldbanen.

Måloppnåelse

Anleggsmidler er satt av i 2012 til oppstart av Eidangerparsellen, og samferdselsministeren har åpnet for videre drøftinger knyttet til Bratsbergbanen og bl.a passasjerutvikling. Det er for tiden et positivt løft for jernbane, og mulighetsstudien viser også store potensialer for videreutvikling.

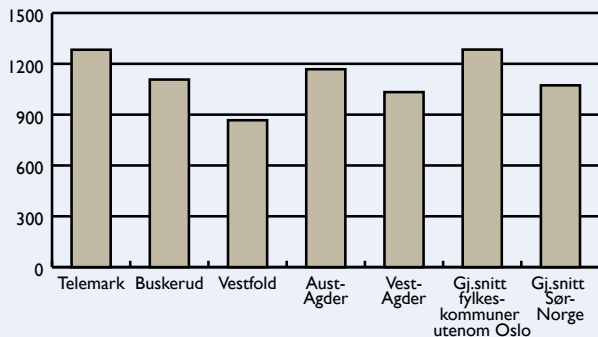
Påvirkningsarbeidet for Eidangerparsellen må fortsette, så anleggsarbeidet kan gjennomføres effektivt. Det er viktig å følge opp og utvikle det potensiale som et jernbaneløft kan gi for Telemark.

Videre må fylkeskommunen være pådriver for bedre rammevilkår for persontog på Bratsbergbanen, og samordne kollektivtilbudet i fylket: buss – bane – båt.

Statistikk areal og transport

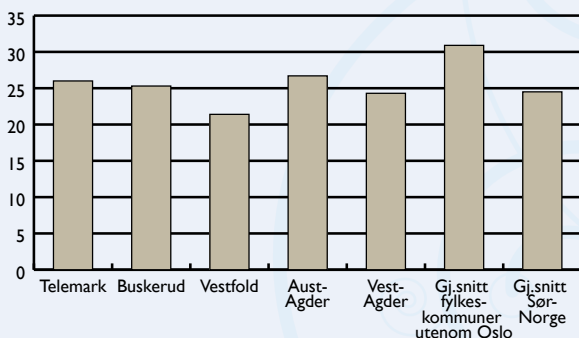
2008 2009 2010 2011

Netto driftsutgifter fylkesveier i kr per innbygger

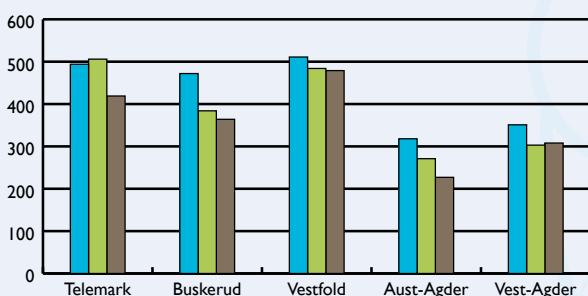
Utgifter til drift og vedlikehold av fylkesveier per innbygger var høye sammenliknet med Sør-Norge, men på samme nivå som gjennomsnittet for landet. Det har dels sammenheng med at Telemark har mange kilometer fylkesvei sett mot folketallet, men også at fylkesveger prioriteres høyt sammenliknet med andre fylkeskommuner. I 2011 brukte Telemark 52 % av driftsregnskapet på samferdsel til fylkesveger, mens tilsvarende landsgjennomsnitt er 40 %, og for Sør-Norge 49 %. Om man måler netto driftsutgifter mot antall kilometer ligger Telemark lavere enn Sør-Norge.

Netto driftsutg. samferdsel i % av samlede driftsutg.

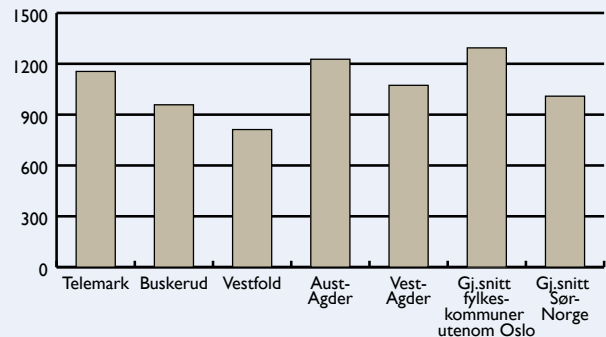
Netto driftsutgifter til samferdsel i prosent av fylkeskommunens samlede driftsutgifter viser at 26 % av de totale driftsutgiftene i 2011 gikk til samferdselsformål. Det er høyere enn snittet for Sør-Norge, men lavere enn snitt for alle fylkeskommuner. Telemark ligger lavere enn landsgjennomsnittet på denne indikatoren fordi store utgifter til fylkesveiferjer i vest og nord trekker landsgjennomsnittet opp.

Veitrafikkulykker - drepte og skadde

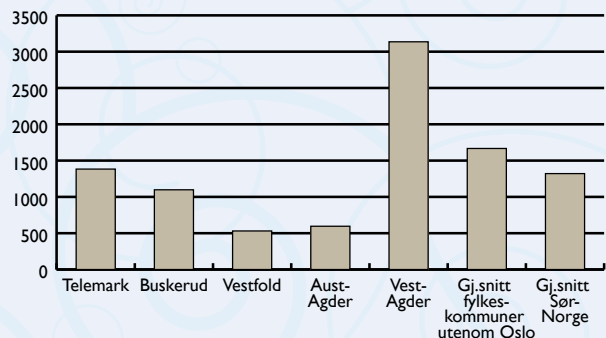
Den gode trenden fra 2008, der antall drepte og skadde i veitrafikkulykker går ned, fortsetter også i 2011. Vi ser den samme utviklingen i Buskerud og Vest-Agder, og landet for øvrig. Fra 2008 til 2011 er antall personer som er drept eller skadd redusert med 204 i Telemark. Antall drepte på veiene i Telemark er redusert fra 11 til 7 i samme periode.

Netto driftsutgifter bilruter i kr per innbygger

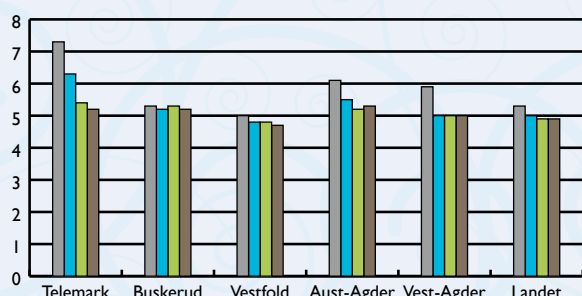
Telemark ligger også for bilruter (kollektivtransport og skoleskysst med buss/drosje) høyere enn gjennomsnittet for fylkeskommunene i Sør-Norge, men lavere enn landsgjennomsnittet. Vest-Agder og Buskerud er fylker som regnes for å være et sammenliknbare med tanke på skolestruktur, et stort byområde og distrikter med en viss geografisk avstand til byområdet.

Brutto investering fylkesveier i kr per innbygger

Telemark har høyere brutto investeringsutgifter enn gjennomsnittet for Sør-Norge målt i kroner per innbygger. Årsaken henger dels sammen med relativt lavt innbyggertall sammenliknet med antall kilometer fylkesvei. I 2011 ble det bevilget 34,5 mill. kr ut over opprinnelig investeringsbudsjett som følge av store merkostnader på opprustningsprosjektet i Tinnstjønnelene, slik at det ble investert mer enn planlagt. En annen viktig faktor er at Telemark fylkeskommune finansierer stort sett alle investeringer selv, i all hovedsak gjennom lån. De fleste fylkeskommunene bruker bompenger som en del av finansieringen av veiprojekter. Dette vil i noen tilfeller påvirke tallene for andre fylker.

Ujevnhet på fylkesveier 2008-2011

Etter at fylkesveiene i Telemark kom svært dårlig ut på veidekkemålingene i 2008, viser de siste målingene at tilstanden nå er på nivå med landsgjennomsnittet. Lavere tall indikerer en jevnere veg ifølge jevnhetsindeksen IRI (International Roughness Index). Spordybde måles også hvert år, og viser at Telemark er på samme nivå som landet for øvrig, bedre enn Buskerud og noe dårligere enn Vest-Agder.

ØKONOMI

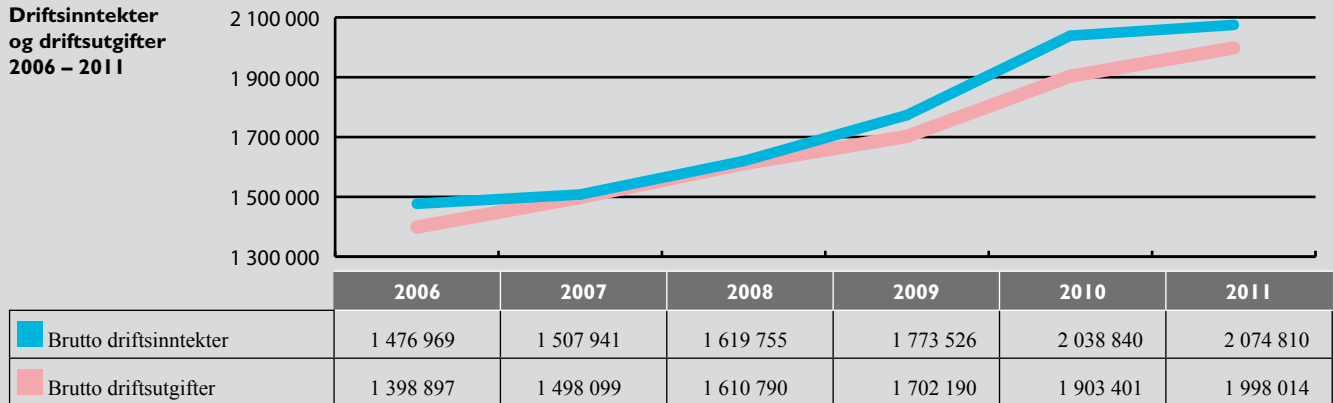
Telemark fylkeskommune hadde i 2011 et netto driftsresultat på 82 mill. kr (3,95 % av driftsinntektene) mot 135,8 mill. kr i 2010. Regnskapsmessig mindreforbruk er på 43,3 mill. kr. Det positive resultatet skyldes høyere skatteinntang og høyere inntektsutjevning enn forventet, samt lavere renteutgifter enn budsjettert. Resultatet i investeringsregnskapet er balanse (nullresultat).

Det ble brukt 2 mrd. kr på drift og investert for 313,9 mill. kr. Sammenlignet med 2010 er dette en økning i driftsregnskapet med 36 mill. kr og en økning i investeringer med 69 mill. kr.

(Tusen kroner)	Regnskap 2010	Regnskap 2011	Budsjett 2011	Avvik
Skatt på inntekt og formue	-716 878	-725 087	-705 710	19 377
Rammetilskudd	-896 585	-930 291	-923 351	6 940
Øvrige inntekter	-425 377	-419 433	-376 768	42 665
Sum inntekter	-2 038 840	-2 074 810	-2 005 829	68 981
Driftsutgifter	1 903 401	1 998 014	1 952 791	-45 426
BRUTTO DRIFTSRESULTAT	-135 439	-76 796	-53 038	23 555
Netto renter og utbytte	35 570	39 081	47 756	8 675
Netto avdrag	49 704	51 419	51 419	0
Avskrivninger	-85 592	-95 692	-97 351	-1 659
NETTO DRIFTSRESULTAT	-135 757	-81 988	-51 214	30 571
				0
Bruk av avsetninger	-93 096	-157 961	-121 406	36 555
Overført til investeringsregnskapet	67 732	32921	28 086	-14 619
Avsatt til disposisjonsfond	49 860	105 484	105 485	0
Avsatt til bundne fond	32 370	58 211	39 049	-19 162
REGNSKAPSMESSIG RESULTAT FYLKESKOMMUNEN	78 891	43332	0	33 346
Telemarkskanalen FKF	-1 801	0		
TFK Eiendom FKF	-786	0		
REGNSKAPSMESSIG RESULTAT KONSERN	81 478	43332		

Brutto driftsresultat

Brutto driftsresultat viser resultatet i driftsregnskapet før finansposter. I 2011 ble bruttoresultatet positivt med 76,8 mill. kr. Figuren nedenfor viser regnskapstall for perioden 2006 til 2011. Driftsutgifter og driftsinntekter har økt i perioden 2007-2010. Den store økningen fra 2009 til 2010 skyldes forvaltningsreformen da fylkeskommunen fikk overført midler og ansvar knyttet til tidligere riksveger, samt andre mindre oppgaver

Netto driftsresultat

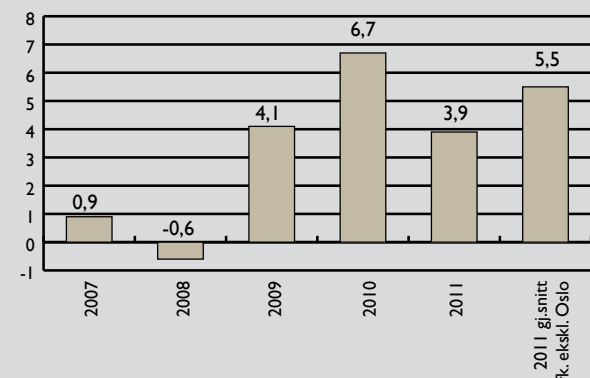
Netto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter viser hvor mye som kan disponeres til avsetninger og investeringer etter at driftsutgifter, renter og avdrag er betalt. I hht. anbefalinger fra Teknisk beregningsutvalg, bør dette minimum være på 3 %. Telemark fylkeskommune har som målsetting å budsjettere med minimum 1 %, men som langsiktig målsetting å ligge på 3 %. Figuren nedenfor viser at Telemark fylkeskommune de siste årene har hatt gode netto driftsresultat, men ligger lavere enn gjennomsnittet for fylkeskommunene i 2011 (tabell basert på foreløpige tall fra KS).

Netto driftsresultat ble 82 mill. kr. i 2011. Dette utgjør 3,95 % av fylkeskommunens driftsinntekter. I 2010 var tilsvarende tall 135,8 mill. kr og 6,66 %.

Det positive driftsresultatet de senere år kan i stor grad forklares med økte skatteinntekter, samt inntektsføring av positive premieavvik på pensjon. Positive premieavvik må imidlertid utgiftsføres de kommende ti år. Akkumulert pensjonspremieavvik i Telemark fylkeskommune er 123 mill. kr ved utgangen av 2011.

Hovedårsaken til at netto driftsresultat var høyere i 2010 enn i 2011 var overføring fra drift til investering knyttet til økt rammeoverføring til fylkesveger (68 mill. kr). Overføringen fra drift til investering påvirket da resultatet fordi det fremkom som en intern finansieringsutgift, og ikke som en vanlig driftsutgift.

Netto driftsresultat i % av brutto driftsinntekter, Telemark

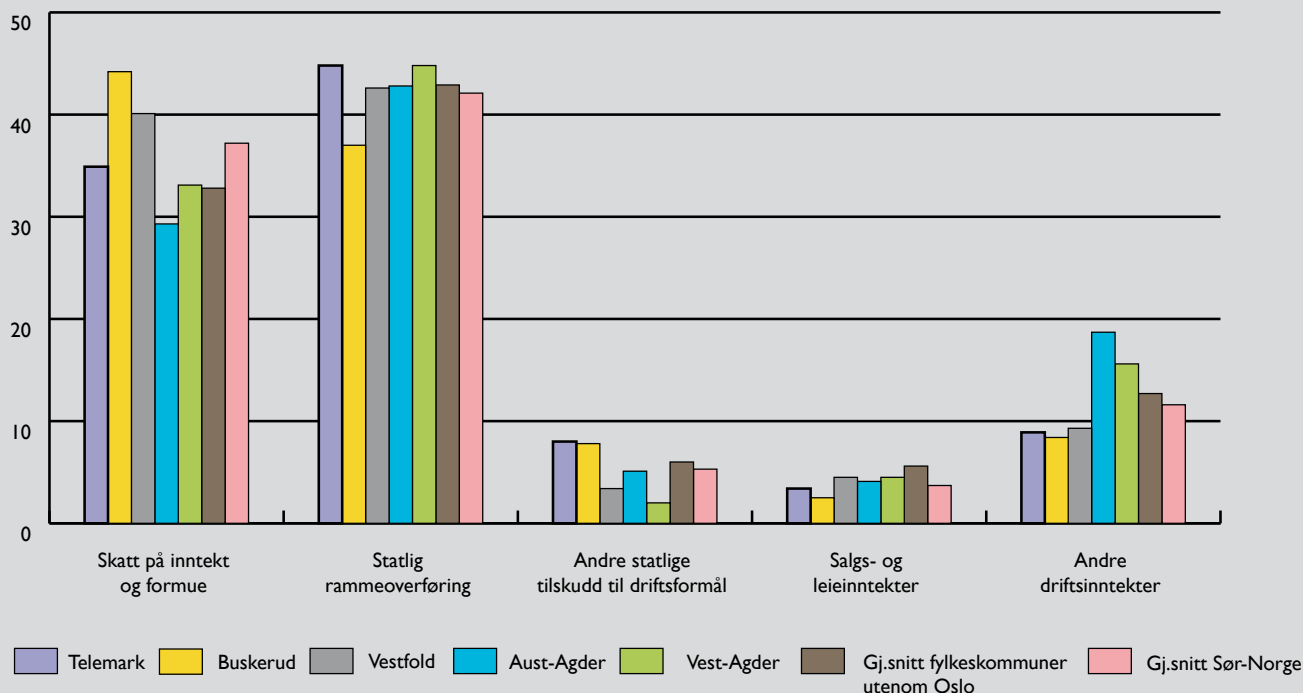

Regnskapsmessig resultat

Etter vedtatte og pliktige avsetninger får fylkeskommunen et positivt regnskapsresultat på 43,3 mill. kr. Dette skyldes i all hovedsak inntektssiden med blant annet merinntekt på skatt på 19,4 mill. kr, merinntekt på rammetilskudd på 6,9 mill. kr, netto renter m.m. 2,2 mill. kr, samt merinntekt på merverdiavgiftskompensasjon påløpt i investeringsregnskapet med 11,1 mill. kr. Samlet hadde driftsområdene et mindreforbruk på 3,7 mill. kr, til tross for et merforbruk på pensjon på 12,8 mill. kr.

Positive regnskapsmessig resultat de siste årene kan i stor grad forklares av økte skatteinntekter og inntektsføring av positive premieavvik på pensjon. Fra 2011 fikk administrasjonen fullmakt til å avsette positive premieavvik slik at regnskapsmessig resultat ikke påvirkes av dette. I 2011 ble dette avsatt med 22 mill. kr. For første gang påvirker derfor ikke premieavviket det regnskapsmessige resultatet.

Inntektskilde i % av brutto driftsinntekter

Fylkeskommunens inntekter

Frie inntekter fra skatt og rammetilskudd utgjorde 80 % av driftsinntektene i 2011. Disse ble 26,3 mill. kr høyere enn budsjett med bakgrunn i at skatteinngangen og rammetilskuddet ble henholdsvis 19,4 mill. kr og 6,9 mill. kr høyere enn budsjett.

Inntekter fra konsesjonskraft ble tatt ut av fylkeskommunens driftsrammer fra 2011. Disse inntektene disponeres nå i sin helhet gjennom Telemark Utviklingsfond.

Inntekter fra momskompensasjon på investeringer var 11,1 mill. kr høyere enn budsjett. I henhold til forskriften er 40 % av merverdiavgiftskompensasjon påløpt i investeringsregnskapet inntektsført i investeringsregnskapet. Fra 2014 må all mva.kompensasjon fra investeringer inntektsføres i investeringsregnskapet som egenfinansiering.

Fylkeskommunens utgifter

Brutto driftsutgifter (inklusive avskrivninger) er på 2 mrd.kr. Dette er 5 % mer enn i 2010. Lønn og sosiale utgifter utgjør 44,3 %, kjøp av varer og tjenester 40 % og overføringer 11,8 % av brutto driftsutgifter. Det resterende er avskrivninger.

Økonomisk resultat for ansvarsområdene

Administrasjon, styring og fellesutgifter

Politisk virksomhet har mindreforbruk på 2,8 mill. kr og administrasjon et merforbruk på 12 mill. kr. Sistnevnte skyldes merforbruk på pensjonsutgifter til KLP med 12,8 mill. kr som følge av at åretspremieavvik er avsatt til fond.

Videregående opplæring

Samlet har området et mindreforbruk på 10,9 mill. kr. Fire skoler hadde merforbruk. Det største merforbruket blant disse var på 2,3 % av skolens nettobudsjett. De resterende ni videregående skolene, samt Fagskolen Telemark hadde alle mindreforbruk. Netto utgjorde resultatet på skolene 7 mill. kr

i mindreforbruk. Skoleåret 2011/12 er det første året med ny budsjettfordelingsmodell for de videregående skolene. Positive regnskapsresultater kan tyde på at overgangen har gått relativt smidig, men modellen skal uavhengig av regnskapsresultater evalueres etter to skoleår. Øvrige områder med betydelig mindreforbruk var sommerskolen og administrasjonen innenfor videregående opplæring.

Tannhelse

Tannhelse hadde et merforbruk på 4 mill. kr. Samlet er merforbruket hovedsakelig et resultat av innkjøp av utstyr langt over budsjett. I tillegg er inntektene lavere enn budsjett. På klinikknivå viser regnskap mot budsjett at budsjettjusteringer gjennom året kunne bidratt til bedre kontroll på både inntekts og utgiftssiden.

Regional utvikling

Området hadde et mindreforbruk på 4,9 mill. kr. Hovedårsaken var betydelig høyere inntekter enn budsjettet innenfor arkeologi som følge av stor oppdragsmengde i 2011. I tillegg var det flere små mindreforbruk generelt på området.

Areal og transport

Området hadde samlet et mindreforbruk på 1 mill. kr. Dette er knyttet til kommunal planveiledning og nettverk, samt lavere utgifter enn budsjett til iskjøring i Kragerøskjærgården vinteren 2011/12.

Eksterne finanstransaksjoner

Eksterne finanstransaksjoner består av renter og avdrag. Avdragene er beregnet som minimumsavdrag etter KL § 50, nr. 7. Dette fører til at avskrivning/kapitalslit på eiendelene er høyere enn avdragene.

Netto renteutgifter ble i 2011 om lag 2,9 mill. kr lavere enn budsjett. Mindreforbruket på renteutgifter foreslås avsatt til rentebufferfond.

Investeringsregnskapet

Det er investert i anleggsmidler for 307 mill. kr i 2011. De største investeringene er på fylkesvegene. Det største enkeltprosjektet i 2011 er oppgradering av Tinnsjøtunellene på fv 37 med 141,6 mill. kr. Det ble vedtatt økt låneopptak med 35 mill. kr. ved 2. tertial 2011 som følge av betydelige merkostnader på prosjektet. Prosjekter som lå an til mindreforbruk ved slutten av året er nedbudsjettet i 2011 i hht. ny veileder om investeringsregnskap. Disse vil bli tilsvarende oppbudsjettet i 2012.

Finansiering

Finansieringsbehovet utgjør 313,9 mill. kr. Det er brukt lånemidler for 243 mill. kr og det ble overført 32,9 mill. kr fra driftsregnskapet til investeringsregnskapet, mot 67,7 mill. kr i 2010. Refinansieringen er refusjoner og bruk av fond. Telemark fylkeskommune har lav andel egenkapital (16,3 %) som finansiering til sine investeringer. Investeringsregnskapet er avlagt i balanse.

Balanse

Eiendeler

Den bokførte verdien av fylkeskommunens faste eiendommer, anlegg, utstyr mv, utlån og aksjer/andeler (ekskl. pensjonsmidler) er på 2 mrd. kr, som er 217 mill. kr høyere enn i 2010. Økningen er for eiendommer og anlegg 237,4 mill. kr, og for utlån 4,3 mill. kr. Utstyr, maskiner og transportmidler er redusert med 26,3 mill. kr. Omløpsmidlene er på 582,1 mill. kr og har økt med 20,7 mill. kr fra 2010 til 2011. Det akkumulerte premieavviket har økt med 12 mill. kr.

Egenkapitalen

Ved utgangen av 2011 var bokført egenkapital 389,7 mill. kr. Disposisjonsfondene har økt med 65,6 mill. kr som følge av

fjorårets resultatavsetning og avsetning av premieavvik. Deler av disposisjonsfondene er disponert gjennom vedtak i fylkestinget, men står på fond frem til de blir benyttet. Bundne fond er i hovedsak knyttet til regional utvikling og areal og transport. Blant annet er 25 mill. kr fra belønningsordningen 2011 avsatt til fond.

Regnskapsmessig mindreforbruk for 2011 er tilført egenkapitalen med 43,3 mill. kr. Disponeringen av mindreforbruket vedtas i fylkestinget 25. april 2012. Kapitalkonto har en nedgang som relateres til pensjonsmidler/-forpliktelser. Det henvises til noter i årsregnskapet for ytterligere forklaringer

Gjeld

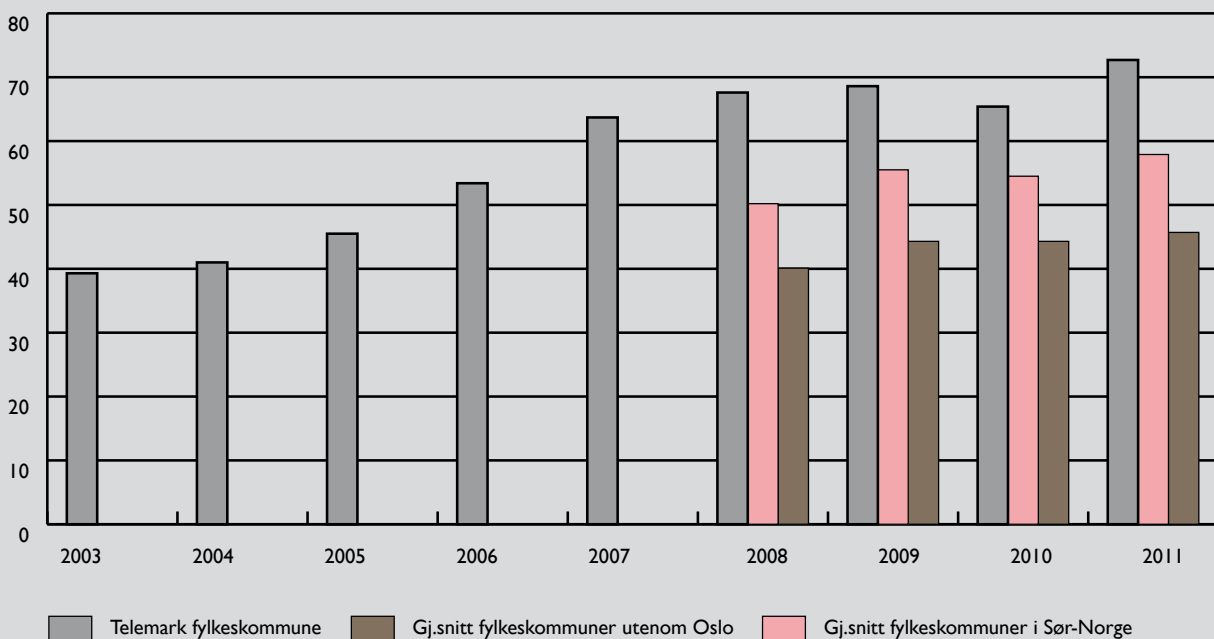
Fylkeskommunens bokførte lånegjeld per 31.12.2011 var 1 567 mill. kr, hvorav lån med fast rente (dvs. rentebinding ut over ett år) utgjorde 46 %. Gjelda økte med 158,9 mill. kr (11,3 %) fra 2010 til 2011, mens finansieringskostnadene økte med 8,5 mill. kr (8,9 %).

Arbeidskapital og likvider

Arbeidskapitalen er forskjellen mellom anskaffelse og anvendelse av midler, og sier hvordan den kortsiktige betalingsevnen er. Omløpsmidler (unntatt premieavvik) hadde i 2011 en økning på 8,7 mill. kr. Kortsiktig gjeld (unntatt premieavvik) er økt med 17,1 mill. kr. Siden omløpsmidler og kortsiktig gjeld går i hver sin retning, er effekten 8,4 mill. kr i negativ retning for 2011.

Ved å trekke ut ubrukte lånemidler fra bankmidlene står det 333,5 mill. kr i likvider. Fratrasket bundne midler (skattetrekk og bundne fond) på kr 160 mill. kr, er fri likviditet på 173,5 mill. kr.

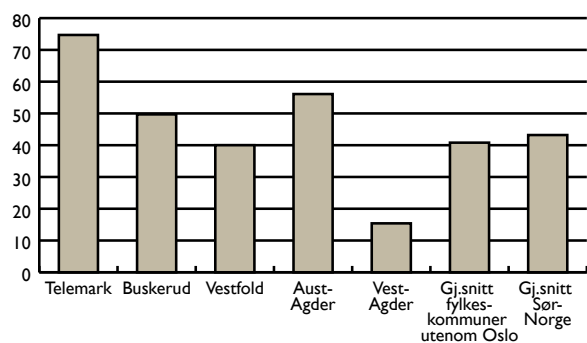
Gjeldsutvikling 2003-2011

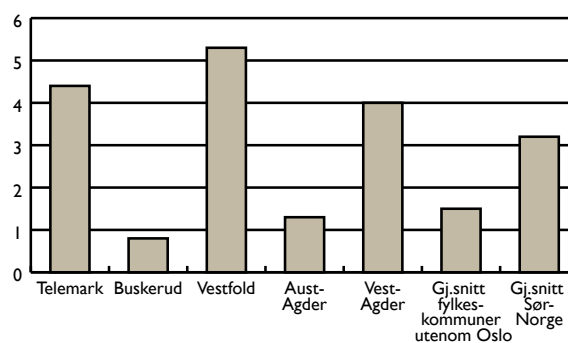
Statistikk økonomi

■ 2009 ■ 2010 ■ 2011

Andel investeringer finansiert ved bruk av lån (i%)

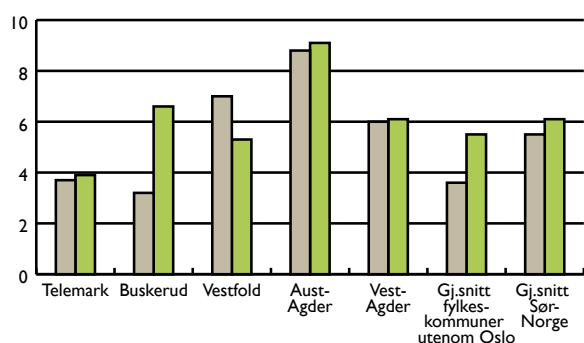

Netto finans og avdrag, i % av brutto driftsinntekter

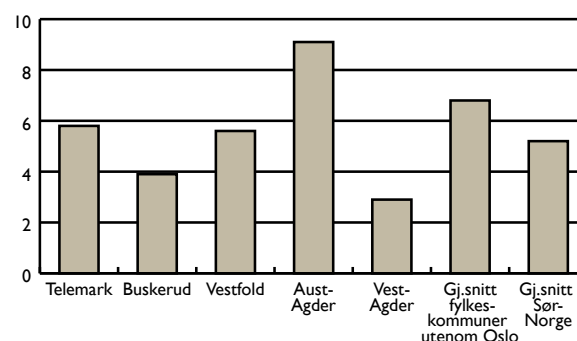

Investeringsprosjekter var i stor grad lånefinansiert. Hovedgrunnen til at låneandelen er særlig høy i 2011 skyldes at det ble tatt opp 34,5 mill. kr på slutten av året som følge av betydelig kostnadsprekk på investeringsprosjektet på Tinnstjønnelene. En særlig høy grad av lånefinansiering i relativt ambisiøse investeringsprogram vil over tid skape en ugunstig økonomisk situasjon fordi gjeld og finanskostnader ved normal økonomisk vekst vil beslaglegge en større og større andel av driftsinntektene - og dermed redusere rammene til tjenesteproduksjon.

Brutto og netto driftsresultat i % av brutto driftsinntekter

Disposisjonsfond i % av brutto driftsinntekter

Brutto driftsresultat i prosent av brutto driftsinntekter viser avviket mellom alle utgifter og inntekter, målt i prosentandel av totalinntektene. Et positivt brutto driftsresultat betyr at de totale inntektene er høyere enn de totale utgiftene. Telemark ligger omtrent på nivå med gjennomsnitt for landet. Et brutto driftsresultat på 3,7 % gir uttrykk for en grei balanse mellom totale driftsutgifter og totale driftsinntekter. Netto driftsresultat i prosent av brutto driftsutgifter viser det samme, men fratrukket netto finanskostnader. Dette brukes som uttrykk for om kommuner og fylkeskommuner har sunn økonomi og er den viktigste enkeltindikatoren for kommuneøkonomien. Teknisk beregningsutvalg bruker netto driftsresultat på min. 3 % som indikasjon på sunn økonomi. Telemark fylkeskommune lå i 2011 med 3,9 % over denne grensen, men under gjennomsnittet for landet og for Sør-Norge. Det skyldes høy gjeld og følgende høye finanskostnader. Se også graf over netto finanskostnader og avdrag. Disse høye kostnadene er årsaken til at Telemark sammenliknet med andre ligger lavere i netto enn i brutto driftsresultat. Resultatet kan likevel gi rom for videre opparbeidelse av buffere i form av disposisjonsfond.

Disposisjonsfond i prosent av brutto driftsinntekter viser størrelsen på de økonomiske bufferene sett i sammenheng med de totale inntektene. Telemark ligger høyere enn gjennomsnittet for Sør-Norge, men betydelig lavere enn snittet for alle fylkeskommunene. Telemark fylkeskommune er med sin høye lånegjeld og høye grad av lån som finansiering av investeringer mer sårbar for rentesvingninger enn de fleste andre fylkeskommuner.

FAKTA OM TELEMARK FYLKESKOMMUNE

Tall i millioner kroner der annet ikke er spesifisert.

Økonomi	2011	2010
Sum driftsinntekter	2 074,8	2 038,8
Sum driftsutgifter	1 998,0	1 903,4
Netto driftsresultat	82,0	135,8
Renter og avdrag	103,8	95,1
Finansinntekter	13,3	9,8
Regnskp.overskudd	43,0	78,9
Investeringer	313,8	223,7
Langsiktig gjeld	1 566,7	1 407,9
Gjeld per innbygger (i kroner)	9 209,0	8 323,0

Opplæring	2011	2010
Netto driftsutgifter	823,0	812,2
Ant. elever per 1. oktober	6 388	6 243
Kostnad per elev:		
- i skole	128 300	124 200
- i fagopplæring	63 000	59 000
Nye lærekontrakter:	693	655

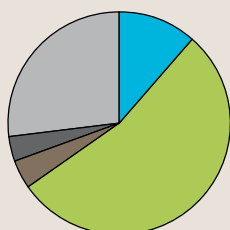
Regional utvikling	2011	2010
Netto driftsutgifter	54,7	60,1
Derav:		
Kultur/identitet	38,4	39,9
Kulturminnevern	1,4	2,0
Næringsutvikling	7,3	12,7
Internasjonal arbeid	7,5	5,5

Areal og Transport	2011	2010
Netto driftsutgifter	410,6	387,2
Derav:		
Fylkesveier	189	156,2
Kollektivtransport	216,5	217,1
Transport funksjonsh.	4,0	6,5
Investering fylkesveier	234,7	138,4

Tannhelse	2011	2010
Netto driftsutgifter	63,7	63,7

Folkehelse	2011	2010
Netto driftsutgifter	4,6	4,7

Intern fordeling av netto driftsutgifter 2011

Areal og transport	26,9 %
Regional utvikling	3,6 %
Tannhelsetjenesten	4,2 %
Videregående opplæring	53,9 %
Administrasjon, styring og fellesutgifter	11,5 %

Årets kvinne

Hun er 48 år og har vært ansatt i litt over 12 av disse årene. Hun har høyere utdanning, en årslønn på 430 921 kroner, og har vært syk i 15 dager.

Årets mann

Han er 49 år, og har vært ansatt i 14 av dem. Han har høyere utdanning, har en brutto årslønn på 468 953 kroner, og har vært syk i 10 dager.

Ansatte	2011	2010
Fast ansatte	1 567	1 537
Antall årsverk	1 398	1 373
Turnover	10	9
Gjennomsnittsalder	48	49
Gjennomsnitt tjenestetid (år)	13	13
Gjennomsnitt sykefravær (dg.)	12,9	11,5
Gjennomsnitt brutto lønn (1000 kr)	446	436

De ansatte i fylkeskommunen fordeler seg slik:

Opplæring	1 206	1 202
Tannhelse	124	130
Administrasjon	168	153
Annet	69	52

Kjønnsfordeling (%)

Kvinner	57	57
Menn	43	43

På jobb (%)

Hele fylkeskommunen	93,7	94,4
Skolene	94,0	94,5
Tannhelse	91,6	94,0
Administrasjonen	93,9	95,3

Fakta om Telemark

- Folketall 31.12.2011: 170 023
- Areal (fastland og øyer): 15 298 km²
- By- og tettbebyggelse 48 km²
- Industri 7 km²
- Dyrket mark: 277 km²
- Skog: 8 742 km²
- Innsjø: 1 405 km²
- Høyeste punkt Gaustatoppen 1883 m.o.h.
- Telemarksvassdraget er Norges 5. lengste (244 km)
- 18 kommuner
- 14 videregående skoler

TELEMARK
FYLKESKOMMUNE

Telemark fylkeskommune

Besøksadr: Fylkesbakken 8-10, Skien | Postadr: Postboks 2844, 3702 Skien
Sentralbord: 35 91 70 00 | E-post: post@t-fk.no | www.telemark.no

